

Bordi Zsigmond Lóránd

HÁROMSZÉK KATONAI VONATKOZÁSÚ ESEMÉNYEI
1848. NOVEMBER 1. ÉS 1849. AUGUSZTUS 2. KÖZÖTT

Háromszék történelmének legdicsebb időszaka az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban való részvétel volt. Az 1848. év végének önvédelmi harca („*Háromszék kisháborúja*”), a Gábor Áron neve által fémjelzett kézdivásárhelyi ágyúöntés és tüzerképzés, a nagyüzemi eljárásokkal működő hadiipar, végül az orosz intervenciós seregek ellen vívott ütközetek méltán váltották ki a kortársak és váltják ki máig is az utókor csodálatát és elismerését.

1848. november

November 1.

Kézdivásárhelyen Dobay Károly alezredes, valamint Berde Mózes és Demeter Lajos kormánybiztosok részvételével értekezletet tartottak a puszkapor gyártásának tárgyában.¹

November 2.

A Háromszéki Főbizottmány elrendelte a 18 és 50 év közötti egyének összeírását a nemzetőrségbe való besorozás céljából.²

November 4.

Turóczi Mózeset és Végh Antalt a bodvajai hámorba küldték, hogy segítsenek a már ott levő Gábor Áronnak az ágyúöntésben.³

Dobay Károly alezredes és Cseh Ignác alkirálybíró utasította a kézdivásárhelyi polgármestert, hogy intézkedjen a puszkaporgyártáshoz szükséges salátróm főzésének megkezdésével kapcsolatban.⁴

November 6.

Báró Vay Miklós levélben értesítette Berde Mózes kormánybiztos az erdélyi állapotokról, a brassói császári hatóságok egyre fenyegetőbb magatartásáról, valamint arról, hogy az erdélyi magyar csapatok felszereltségének hiányosságaiból kifolyólag nem tud sem lőfegyvert, sem ágyúkat küldeni.⁵

November 7.

Dobay Károly alezredes és Cseh Ignác alkirálybíró november 11-re összehívta a kézdivásárhelyi és kantai nemzetőröket.⁶

A kronológia a „Lesz ágyú! Lesz munició!” (szerk. Váry O. Péter) kötetben 2019-ben megjelent tanulmány javított és bővített változata. Célja, hogy kimondottan csak a korabeli források és visszaemlékezések alapján, naprakészen mutassuk be az 1848. november 1. és 1849. augusztus 2. közötti időszak legfontosabb történéseit és ütközeteit.

November 9.

A Kossuth-huszárok gyűlést tartottak Sepsiszentgyörgyön, melynek során az eltávozott Berzenczey László helyére Gál Sándor századost választották parancsnokuknak.⁷

November 11–12.

A Honvédelmi Bizottmány gyűlése és népgyűlés Sepsiszentgyörgyön, amelynek során az önvédelemmel kapcsolatos alapvető kérdéseket tárgyalták. A gyűlés során feltételesen kimondták az önvédelmet, és megtették az erre vonatkozó intézkedéseket. A szék vezetését egy újonnan választott, 7 tagú választmányra bízták, akik közül Berde Mózes kormánybiztosként a polgári ügyeket, Dobay Károly ezredes, a 15. (2. székely) határőr gyalogezred parancsnoka a katonai ügyeket intézte, Demeter József és Mihály József élelmezési biztosok lettek.⁸ A szék területén bevezették a katonai irányítást, és felállították a rögtönítélő bíróságot.⁹

November 12.

Háromszék vezetősége, mivel szerette volna elkerülni a katonai konfrontációt, Horváth Albert főkirálybíró által átiratot intézett a General Commandóhoz, Puchner Antal Szaniszló lovassági tábornoknak címezve, melyben hangsúlyozta, hogy Háromszék területén rend van, és ezért nem szükséges a császári csapatok beavatkozása.¹⁰

November 13.

Öttagú küldöttség indult Puchnerhez. A brassói városparancsnokságon letartóztatták és őrizetbe vették őket, de az átiratot végül továbbították Nagyszebenbe.¹¹

¹ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 271, №. 370.

² Uo., 274, №. 378.

³ Turóczi Mózes visszaemlékezése. Vö. CSIKÁNY Tamás 2015, 81–82. Nincs adatunk arról, hogy Gábor Áron mikor ment Bodvajba, sem arról, hogy ki küldte Turócziékát.

⁴ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 273, №. 375.

⁵ EGYED Ákos 2008, 292–293.

⁶ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 275, №. 380.

⁷ DEMETER Lajos 2006c, 233.

⁸ NAGY Sándor 1896, 40.

⁹ DEMETER Lajos 2006c, 233.

¹⁰ KÖVÁRI László 1861, 121–122, №. LV.

¹¹ DEMETER Lajos 2006c, 233.

November 15–16.

Újabb székgyűlés Sepsiszentgyörgyön. A gyűlés második napjára megérkezett az addig Bodvajban tartózkodó Gábor Áron, és – feltehetőleg az addigi munkája eredményeinek figyelembe vételével – kijelentette, hogy „*lészen ágyú*”.¹²

November 17.(?)

Gábor Áron visszatért Bodvajba, hogy előkészítse az ágyúk öntését.¹³

November 19.

Hazatért a küldöttség Puchner válaszával, amelyben a császári tábornok megadásra szólította fel Háromszéket, és kilátásba helyezte, hogy amennyiben nem hódolnak meg, fegyverrel fogja a behódolást kikényszeríteni.¹⁴

November 20.

Újabb gyűlés Sepsiszentgyörgyön, melyen megvitatták Puchner választát és a 23-ra kitűzött székgyűlés napirendi pontjait.¹⁵

November 23.

Nagygyűlés Sepsiszentgyörgyön, melyen Puchner választát vitatták meg. Dobay Károly és Sombori Sándor ezredesek, a puszkapor hiányára és az ágyúk gyenge voltára („*az öntött ágyú harcban nem – hanem csak lakomákon puffogatni használható*”) hivatkozva¹⁶ az önvédelem feladása, a radikálisok a harc mellett érveltek. A jelen levő Gábor Áron kiállt a megöntött lövegek mellett, és kijelentette, ha az első lövés célt téveszt, a következő lövésnél az ágyú elé fog állni.¹⁷

November 24.

August von Heydte kapitány Székelyudvarhelyről fegyverletételre szólította fel Bardoc-fűszéket.¹⁸

A Háromszék elleni támadásra kirendelt, Johann Stutterheim ezredes parancsnoksága alatt álló, népfelkelőkkel és nemzetőrökkel megerősített császári csapatok Földvárnál kezdtek gyülekezni.¹⁹

November 25.

Daniel Imre bardocszéki alkirálybíró másnapra az olaszte-leki székházhoz rendelte a szék küldötteit, hogy tárgyalják meg Heydte ultimátumát.²⁰

November 26.

Heydte kapitány román népfelkelőkkel megerősített csapatai a Rikán keresztül behatoltak Erdővidékre, és megszállták Felsőrákost. A térség védelmével megbízott katonai alakulatok nem fejtettek ki semmilyen ellenállást. A marosvásárhelyi 12. honvédszászlóalj visszavonult Miklósvárszékre, mivel közben a 15. (2. székely) határőr gyalogezred helyi, 2. százada letette a fegyvert. Az osztrák csapatok és a román népfelkelők megsarcolták a miklósvárszéki falvakat, melynek során kirabolták a nemesi udvarházakat. Bardocszék Daniel Imre alkirálybíró átállása révén megmenekült a sarcolástól.²¹

Száva volt határőr számvevőtsízt vezetése alatt álló román és szász népfelkelők elfoglalták a bodzavámi határőrállomást és megölték a székely határőrök egy részét. A népfelkelők zöme Háromszék ellen vonult, de a Nagy Imre alezredes parancsnoksága alatt álló csapatok visszaszorították őket.²²

A Földváron állomásozó osztrák csapatok elfoglalták a hídvegi hidat, melynek mintegy 80 fős őrsége visszavonult a túlerő elől. Az osztrákok lefegyverezték a falut, majd túsokat szedve visszavonultak.²³

November 27.

A 12. honvédszászlóalj maradéka megérkezett Sepsiszentgyörgyre, magukkal hozva a letartóztatott Balázs őrnagyot. A felheccelt tömeg meg akarta lincselni az árulónak kikiáltott tisztet, de a honvédek ekkor még megvédték, ám kikötötték a Székház előtt.²⁴

Kézdivásárhelyen Turóczy Mózes és Vég Antal, Kovács Dániel főbíró támogatásával, réz és pénz gyűjtésébe kezdett egy ágyú megöntése céljából.²⁵

November 28.

Sepsiszentgyörgyön befejezték az előző napokban Bodvajból ideszállított ágyúk felszerelését, és megtartották a próbálövésüket. Ezek során az egyik cső megrepedt, a másodiknál működési hiba lépett fel („*félelmesen mutatta magát*”), míg a harmadikkal végrehajtott lövés sikeres volt.²⁶

Balázs őrnagyot a tömeg elragadta a hadbíróság üléséről, és meglincselte.²⁷

Sepsiszentgyörgyön a székgyűlés kimondta a fegyveres önvédelmet, újrválasztották a polgári és katonai vezetőséget, valamint kihirdették a statáriumot.²⁸

A császáriak megszerezték az arapataki kompot, és jelezték, hogy másnap átkelnek hódoltni a falut. Béli Gergely, a helyi nemzetőrség parancsnoka segítséget kért Sepsiszentgyörgyről.²⁹

¹² NAGY Sándor 1896, 41 (november 23-ra keltezte az ágyúkra vonatkozó kijelentést); DEMETER Lajos 2006c, 234.

¹³ Gábor Áron novemberi tevékenysége a hiányos források miatt nem követhető pontosan, azonban, hogy a Bodvajban öntött lövegek a hónap végére harcra kész állapotba kerüljenek, a gyűlést követő napon vissza kellett térnie a hámorba.

¹⁴ KÖVÁRI László 1861, 122–126; DEMETER Lajos 2006c, 234.

¹⁵ DEMETER Lajos 2006c, 234.

¹⁶ KOMÁROMI Ferenc 1849, 51. Süli Attila a Kálnoky Dénes által felajánlott egyfontos ágyúra vonatkoztatta a kijelentést (vö. SÜLI Attila 2015b, 65, 45. jegyzet). Azonban figyelembe véve, hogy öt nappal később már megtartották a Gábor Áron által öntött ágyúk próbálövését – nem mellesleg a korabeli útvonalak ismeretében a visszatér Bodvajba egy napig, az ágyúk leszállítása pedig legalább másfél napig tarthatott –, és ennek során a három csőből kettő leszerepelt, az önvédelmi harc ellenzői – mint ahogy az a szövegből is kiderül –, a Bodvajban öntött három lövegre gondoltak.

¹⁷ DEMETER Lajos 2006c, 234; SÜLI Attila 2015b, 65–66. A gyűlés jegyzőkönyve sajnos nem maradt fenn, az ott elhangzottak csak visszaemlékezésekből ismertek. Vö. KOMÁROMI Ferenc 1849, 51; NAGY Sándor 1896, 41.

¹⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 284, №. 397.

¹⁹ CSIKÁNY Tamás 2015, 29.

²⁰ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 285, №. 399.

²¹ CSIKÁNY Tamás 2015, 32; SÜLI Attila 2015b, 67–68.

²² DEMETER Lajos 2006c, 234; SÜLI Attila 2016, 540.

²³ SÜLI Attila 2016, 541.

²⁴ SÜLI Attila 2015b, 67.

²⁵ DEMETER Lajos 2006c, 234.

²⁶ Turóczy Mózes visszaemlékezése, dátum nélkül. Vö. CSIKÁNY Tamás 2015, 82; DEMETER Lajos 2006c, 235.

²⁷ SÜLI Attila 2015b, 67.

²⁸ DEMETER Lajos 2006c, 234.

²⁹ SÜLI Attila 2016, 541.

November 29.

A Nagy Dániel és Sárosi Ferenc hadnagyok parancsnoksága alatt álló székely csapatok visszafoglalták Bodzavámot.³⁰

Reggel 9 óra körül a császári csapatok Árapataknál mepróbálták átkelni az Olton, de az átkelőhelyet őrző 25 honvéd tüzelése visszavonulásra kényszerítette őket. A további támadások megakadályozása érdekében a honvédek használhatatlanná tették a zsákmányul ejtett kompot.³¹

Árapatak és Hídvég között Klement György őrnagy 125 fős egysége összecsapott a nagy ködben előrenyomuló, túlerőben levő császáriakkal, de két és fél órás harc, a lőszerkészlet kifogása után kénytelen volt visszavonulni.³² Az ellenség elfoglalta és kirabolta Árapatakot, majd előőrsöt hagyva hátra, visszavonult Hídvégre.³³

November 30.

Stutterheim, népfelkelőkből és nemzetőrökből álló helyőrséget hagyva hátra Földváron, Botfalu felé vonult, hogy az Olton átkelve, Illyefalva felől betörjön Háromszékre.³⁴

Sombori ezredes egy mintegy 400 fős, egy-egy 11. (székely határőr) huszárezredbeli és Mátyás-huszárszaksz, valamint Gábor Áron két ágyúja által támogatott osztaggal Földvár ellen indult. A mintegy háromnegyed órán át tartó összecsapás után a székely ágyúk tüzetől demoralizált ellenség elmenekült. A székelyek átkeltek az Olton, elfoglalták és felgyújtották a falut, amelyben gazdag, elsősorban fegyverekből és lőszerből álló hadizsákmányt szereztek. Stutterheim a székely támadásról értesülve, valamint a feletteseitől kapott ellentmondásos parancsok miatt felfüggesztette a Háromszék elleni támadást, és visszavonult Földvárra. A népfelkelők csekély harcértékére hivatkozva felfüggesztette a támadó hadműveleteket, és az Olt vonalától a Bodzai-szorosig védelemre rendezkedett be.³⁵

1848. december

December 1.

Heydte kapitány és csapatai Udvarhelyszékre vonultak vissza.³⁶

December 2-3.

Az Uzonban, Berde Mózes részvételével megtartott haditanácson a tisztikar egy Brassó elleni támadás ötletét vetette fel és tárgyalta meg. A támadás tervét, noha a tiszték egy része ellenzte, végül a radikálisok nyomására jóváhagyták. A hadművelet tervét, miszerint a támadás három irányba: Földvár, Szászhermány és Prázmár felé indul, a támadást ellenző Dobay ezredes dolgozta ki.³⁷

December 4.

A hadműveletben résztvevő csapatok elfoglalták állásaikat: Bikfalvánál Sárosi Ferenc hadnagy parancsnoksága alatt 900 gyalogos és 112 huszár, a kökői hídnál Nagy Imre alezredes vezetésével 1200 gyalogos, 83 huszár és egy hatfontos ágyú, Aldoboly-nál Sombori ezredessel 3100 gyalogos, 290 huszár és 2 hatfontos

ágyú, Hídvégnél Butyka Tamás százados parancsnoksága alatt 700 gyalogos és 1 2½ ágyú gyülekezett.³⁸

December 5.

A bikfalvi és a kökői csoportulás két irányból támadva, harc nélkül foglalta el az elmenekült császári előőrsök által kiürített Prázmárt, amely 300 forint sarcot fizetett és 6 túszt adott.³⁹

Az aldobolyi tábor a Riebel császári őrnagy által 1300 fővel és 3 löveggel megszállt Szászhermány ellen vonult. Dél körül elfoglalták az Olt hídját, majd visszaszorították a faluba a császári csapatokat, amelyek végül nem bírva a nyomást, Brassó felé menekültek. A székelyek részéről 8-9 fő, míg a császáriaknál 12-23 fő volt a veszteség. A győztesek részben kifosztották, részben felégették Szászhermányt, majd Aldobolyba vonultak vissza.⁴⁰

Földvárnál Butyka százados egysége nem kezdeményezett támadást, csak lekötötte Stutterheim egységét, aki így nem tudott erősítést küldeni Szászhermányba.⁴¹

Pap Mihály őrnagy, Erdővidék december 3-án kinevezett katonai parancsnoka gyűlést hirdetett Bibarcfalvára, azt tervezve, hogy az Ürmös környékén feltételezett ellenséges táborot megtámadják. Ezzel egyidőben Daniel Imre beszédette a Vargyason és a környező falvakban található fegyvereket.⁴²

December 6.

Stutterheim csapatai az éjszaka folyamán Brassóba vonultak vissza, ezáltal az Olt és a Feketeügy vonala teljes egészében a székelyek ellenőrzése alá került.⁴³

Kézdivásárhelyen elkészült a Turóczy Mózes által öntött 2 fontos bronz ágyúcső.⁴⁴

Az eresztevényi táborban ismét napirendre került a Brassó elleni támadás terve, amelyet végül december 8-ra tűztek ki.⁴⁵

December 7.

Pap őrnagy az erdővidéki nemzetőrökkel felkereste Dani-el Imrét és visszakövetelte az elkobzott fegyvereket, amelyeket azonban már előző nap Homoródkarácsonyfalvára szállítottak. Daniel Imre végül elmenekült, mire vargyasi kastélyát – az osztrák források szerint – kifosztották és felégették.⁴⁶

December 8.

Heydte kapitány egy 2500 gyalogusból és 70 dragonyosból álló sereggel bevonult Felsőrákosra, ahol felszólította az erdővidéki falvakat, hogy a vargyasi dúlás kárpótlásaként fizessenek 5200 forintot és 480 marhát. Követelését az adott határidőre teljesítették.⁴⁷

A Brassó ellen vonuló csapatok a Tömös-patak vonalához érve hírt kaptak Heydte betöréséről, félbeszakították a hadműveletet és visszavonultak Háromszékre.⁴⁸

Kisebb katonai különítmény indult el Kézdivásárhelyről, hogy Csíkszékét felkelésre bírja. Dorschner ezredes, Csík katonai parancsnoka három század katonával feltartóztatta őket, a tárgyalni próbáló Nagy Sándor rétyi papot és Medvés Joachimot letartóztatta és Csíkszeredába hurcoltatta.⁴⁹

³⁰ DEMETER Lajos 2006c, 234.

³¹ SÜLI Attila 2016, 541.

³² CSIKÁNY Tamás 2015, 34–35.

³³ SÜLI Attila 2016, 542.

³⁴ CSIKÁNY Tamás 2015, 36.

³⁵ Uo., 36–37.

³⁶ Uo., 38.

³⁷ DEMETER László 2003, 32–33.

³⁸ Uo., 33.

³⁹ Uo., 35–36; DEMETER Lajos 2006c, 236.

⁴⁰ DEMETER László 2003, 34–35; CSIKÁNY Tamás 2015, 40–42.

⁴¹ CSIKÁNY Tamás 2015, 42–43.

⁴² Uo., 44–45.

⁴³ Uo., 43.

⁴⁴ DEMETER Lajos 2006c, 236.

⁴⁵ Uo., 236; CSIKÁNY Tamás 2015, 44.

⁴⁶ CSIKÁNY Tamás 2015, 45.

⁴⁷ Uo., 46.

⁴⁸ DEMETER László 2003, 37–38.

⁴⁹ DEMETER Lajos 2006c, 237.

December 9.

Egy császári különítmény Erdőfülebe vonult, és használhatatlanná tette a hármort.⁵⁰

Délelőtt Klement őrnagy Erdővidék megsegítésére küldött 170 fős hídvégi egysége és Horváth Ignác százados 130 Mátyás-husárja megérkezett Köpecre, ahol mintegy 500 erdővidéki népfelkelő csatlakozott hozzájuk. A sereg a Barót-patakig nyomult előre, ahol szembe találta magát a Heydte által vezetett császári csapatokkal. A székelyek felvették a harcot a túlerő ellen, de annak ellenére, hogy érzékeny veszteséget okoztak az ellenségnek, rövidesen kénytelenek voltak visszavonulni. A császáriak Köpecig üldözték a székelyeket, majd a népfelkelők kifosztották és felgyújtották a falut, valamint meggyilkoltak 51 falubelit.⁵¹

Háromszékről felmentő sereg indult Hídvégen keresztül Nagyajtára, Gál Sándor százados (180 huszár, 120 gyalogos és 400 népfelkelő) parancsnoksága alatt, akikhez Gábor Áron is csatlakozott két hatfontos ágyújával.⁵²

December 10.

Horváth Ignác százados felderítésre küldött huszárjai összecaptak a Barót-patak északi partján állomásozó császári előőrssel.⁵³

Heydte kapitány levelet küldött a nagyajtai táborba, amelyben feltétlen megadásra szólította fel a háromszékieket, azzal fenyegetve, hogy az egész szék Köpec sorsára jut. A levelet Sepsiszentgyörgyre továbbították, de egyúttal Horváth és Gál századosok válaszlevelükben bosszúállással fenyegették meg a császáriakat.⁵⁴

December 11.

Újabb kudarcba fulladt kísérlet Csíkszék átállítására. A kezdeményezést vezető Macskási Antalt Dorschner elfogatta és Csíkszeredában bebörtönözte.⁵⁵

Sepsiszentgyörgyre érkezett Turóczi felszerelt ágyúja, amelyet a Nagyajtánál táborozó egységekhez osztottak be.⁵⁶

December 11. után

Kiss János harangöntő sepsiszentgyörgyi műhelyében ágyúöntő telep létesült, ahol a hónap végéig négy darab 3 fontos ágyúcsövet öntöttek.⁵⁷

December 12.

A nagyajtai haditanács úgy döntött, hogy két irányból intéznek támadást a császáriak ellen. Ennek előkészítéseként Horváth és Butyka századosoknak az Olasztelek felőli támadásra kijelölt egységei Szarazajtán keresztül Biharfalvára vonultak, míg Gál Sándor százados, a két ágyú által támogatott csapatával Miklós-várnál foglalt állást.⁵⁸

December 13.

Horváth százados csapatai megtámadták a Rika felé visszavonuló császári erőket, melyek utóvédje megkísérelte felvenni

a harcot. A császári egységek ellenállása a huszárok és az őket támogató gyalogság által kifejtett nyomás, valamint a beérkező ágyúk tüze alatt összeomlott, és általános menekülésbe csapott át. A székelyek a rikai erdőig üldözték a menekülőket, akik nagy mennyiségű hadianyagot hagytak hátra, és 2-300 főt veszítettek.⁵⁹

A köpeciek átkeltek az Olton, és bosszúból felgyújtották Ágostonfalvát.⁶⁰

December 14.

Gál Sándor, felkészülve egy újabb császári támadás visszaverésére, Barót, Olasztelek és Miklósvár térségében helyezte el csapatait.⁶¹

Gábor Áron vissatért Sepsiszentgyörgyre, hogy a Kiss-féle műhelyben folytassa az ágyúöntést.⁶²

Tisztújítás zajlott Bardoc-füszékben, ahol az elmenekült Daniel Imre helyére báró Rauber Nándort választják meg alkirálybíróknak.⁶³

December 15.

Lépések történtek Háromszék és a barcasági falvak közötti viszony rendezésére. Prázsmáron 8 helység (Hétfalu, Barcaszentpéter, Borfalu, Földvár, Hőltövény, Szászmagyarós, Apáca és Prázsmár) küldöttsége kinyilatkozta, hogy elismerik a magyar felelős kormányt és megtartják a jószomszédi viszonyt. A háromszéki vezetők kijelentették, hogy a forradalomnak nem áll szándékában elnyomni a nemzetiségeket, hanem az elnyert szabadságból mindenkit részesíteni akarnak.⁶⁴

December 16.

Tanácskozás Sepsiszentgyörgyön, amelyen a meghíúsult csíki próbálkozásokat tárgyalták. Csatlakozásra felszólító kiáltványt szerkesztettek Csík főkirálybírájához, és átiratban kérték Dorschnertől az elfogottak szabadon bocsátását.⁶⁵

[A főparancsnokká kinevezett József Bem Szilágysomlyón átvette az erdélyi hadsereg vezetését.⁶⁶]⁶⁷

December 17.

Dorschner szabadon engedte a december 8-án letartóztatott Nagy Sándort és Medvés Joachimot.⁶⁸

December 18.

Egy 3 gyalogzászlóaljából, 2 lovasszázadból és egy hatfontos ütegből álló császári erősítés (a Schurter-dandár) érkezett Brassóba. A kialakult erőfölényből kifolyólag ismét napirendre került a Háromszék elleni támadás terve.⁶⁹

December 19.

Egy császári osztag Háromszékre szorította vissza Sárosi Ferenc hadnagy Hétfalu környékén portyázó katonáit.⁷⁰

Horváth százados Bölönben állomásozó huszárjai rajtaütöttek az Apáca és Szászmagyarós közötti Kopactetőn állomásozó

⁵⁰ CSIKÁNY Tamás 2015, 47.

⁵¹ DEMETER László 2003, 38–39; CSIKÁNY Tamás 2015, 47–52.

⁵² NÉMETH György 2008, 41.

⁵³ DEMETER László 2003, 39.

⁵⁴ Uo., 40; CSIKÁNY Tamás 2015, 55–56.

⁵⁵ DEMETER Lajos 2006c, 238.

⁵⁶ SÜLI Attila 2015c, 980.

⁵⁷ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1895, 359.

⁵⁸ DEMETER László 2003, 41.

⁵⁹ CSIKÁNY Tamás 2015, 57–60.

⁶⁰ DEMETER László 2003, 44.

⁶¹ DEMETER Lajos 2006c, 238.

⁶² SÜLI Attila 2014a, 136.

⁶³ DEMETER Lajos 2006c, 238.

⁶⁴ Uo., 238–239.

⁶⁵ Uo., 239.

⁶⁶ DOBERDÓI BREIT József 1929, 205.

⁶⁷ Szögletes zárójelbe tettük azokat az eseményeket, amelyek nem kötődnek közvetlenül Háromszék önvédelmi harcához, de közvetve befolyásolták azt.

⁶⁸ DEMETER Lajos 2006c, 239.

⁶⁹ CSIKÁNY Tamás 2015, 63.

⁷⁰ Uo., 64.

császári csapatokból és román népfelkelőkből álló osztag előőrsein. A tábor különböző útvonalakon a datki erdő felé menekült, ahol a sötétben összetalálkozva, egymást ellenségnek véelve, tűzharc alakult ki, melynek eredménye 7 halott és számos sebesült lett.⁷¹

A brassói császári egységekkel kiegészített Schurttter-dandár Földvárra indult, ahova csak másnapra érkezett meg.⁷²

[Bem Csucsánál megállította és legyőzte Wardenner és Urban ezredek Nagyvárad felé előrenyomuló csapatait.⁷³]

December 20.

A Háromszék elleni osztrák támadást a nagy hideg és a hófúvás miatt december 24-re halasztották.⁷⁴

[Kemény Farkas őrnagy csapatai Zsibónál győzelmet arattak egy osztrák egységekből és román népfelkelőkből álló hadoszlop fölött.⁷⁵]

December 21.

A hídvégi előőrse a befagyott Olton átkelve összecsapott a Földvárnál táborozó osztrákokkal, majd rövid tűzharc után visszavonult.⁷⁶

December 22.

A császári csapatok támadást indítottak Ürmös felől Miklós-vár irányába. Gál Sándor csapatai visszaverték a támadást, és az Olton túlra üzték az ellenséget.⁷⁷

December 23.

[Bem Désnél megverte a Jablonski ezredes parancsnoksága alatt álló dandárt. Csapatai sorában harcolt a 15. (2. székely) gyalogezred egy zászlóalja Szilágyi őrnagy, és a 11. (székely határőr) huszárezred két százada Kiss Sándor őrnagy parancsnoksága alatt. A császári csapatok visszavonultak a Nagy-Szamos és a Maros völgyébe.⁷⁸]

December 24.

A Schurttter-dandár megtámadta és legyőzte a Hídvégnél állomásozó székely előőrset, amely Előpatakon át Sepsiszentgyörgyre menekült.

Az aldobolyi táborból kiinduló csapatok ismét elfoglalták Prázmárt. Stutterheim egy jelentős csapatot küldött a faluba, ahonnan a székelyek harc nélkül visszavonultak. Ezzel egyidőben, az esetleges székely csapatmozgások figyelemmel tartása végett, császári csapatok vonultak Botfaluba. Erőinek megosztása arra kényszerítette a császári parancsnokot, hogy felfüggeszesse az Illyefalva irányába tervezett támadást.

Heydte kapitány csapatai ismét bevonultak Erdővidékre és elfoglalták Felsőrákost. Az itt állomásozó zászlóaljat és huszárszázadot meglepetésként érte a támadás, negyven fő fogságba esett, a többi elmenekült.⁷⁹

December 25.

[Bem csapatainak Kiss Sándor parancsnoksága alatt álló előőrse bevonult Kolozsvárra.⁸⁰]

December 26.

Bodola és Nyén irányából székely csapatok közelítették meg Prázmárt, de az ott állomásozó császári egység erejével szembeülve, visszavonultak.

Gedeon tábornok Vledényből Brassóba helyezte át a főhadiszállását. A Heydte Brassóba érkezett egységével kiegészített csapatainak december 30-át jelölte meg a Háromszék elleni általános támadás időpontjaként.

A háromszéki csapatok kiürítették Hétfalut és a környező falvakat.⁸¹

A Honvédelmi Bizottmány Kézdivásárhelyen ülésezett. Intézkedéseket fogantatosítottak a szökések meggátolására, valamint lépéseket tettek a népfelkelés megszervezésére.

Bialis Ferenc és Münster József hadnagyok a császári parancsnokkal tárgyalnak, fegyverszünet és egy esetleges békekötés ügyében. Az osztrák fél, az Észak-Erdélyben kialakult hadihelyzetből kifolyólag, beleegyezett a tárgyalásba.⁸²

December 27.

Berde Mózes levelet küldött a falvak vezetőségéhez, melyben követelte, hogy a szökevényeket ne tűrjék meg, erősítsék a katonai fegyelmet, és továbbra is tartsák fenn a harci szellemet.⁸³

December 28.

Háromszék teljes bizottmányi gyűlést tartott, melynek során megfogalmazták a békekötés feltételeit. Ezek kidolgozására egy 24 tagú békebizottságot és egy 12 tagú választmányt jelöltek ki.⁸⁴

December 29.

Elkészültek a békepointok. Ezek értelmében: a tárgyalások alatt fegyverszünet van érvényben; Háromszék tarthassa meg fegyvereit; a császáriak adják vissza az elkobzott fegyvereket; a szék ne kerüljön katonai megszállás alá és ne fizessen hadisarcot; a General Commando térítse meg az Erdővidéken okozott károkat; az önkéntesek és a Kossuth-husárok mentelmet élvezzenek; senkit ne vonjanak felelősségre a szék lakosai közül; a hadifoglyokat cseréljék ki; váljon szabaddá a közlekedés a szék és a környező területek között; a Brassó környéki magyaroknak ne legyen bántódásuk, és ne rójanak rájuk jogtalan megterheléseket.⁸⁵

[Bem Bethlennél megverte Urban és Jablonski egyesült csapatait, amelyek Besztercére és Naszódra menekültek.⁸⁶]

December 30.

Báró Szentkereszty Béla és Gyulai Lajos követsége Brassóban, melynek során útlevelet kértek Szebenbe a General Commandóhoz és Kolozsvárra a kormányzói hivatalhoz. Gedeon a feltétlen megadáshoz kötötte az útlevelek kiadását, de nem zárkózott el a további béketárgyalások elől, amelyek levezetésével Heydte kapitányt bízta meg.⁸⁷

December 31.

A 24 tagú bizottmány kijelölte a Béli Gergely által vezetett 9 tagú békeküldöttség tagjait.⁸⁸

⁷¹ DEMETER László 2003, 44.

⁷² CSIKÁNY Tamás 2015, 64.

⁷³ DOBERDÓI BREIT József 1929, 207–208.

⁷⁴ CSIKÁNY Tamás 2015, 64.

⁷⁵ DOBERDÓI BREIT József 1929, 209.

⁷⁶ DEMETER László 2003, 45.

⁷⁷ NÉMETH György 2008, 43.

⁷⁸ DOBERDÓI BREIT József 1929, 210–211.

⁷⁹ CSIKÁNY Tamás 2015, 64.

⁸⁰ CZETZ János 1863, 41–42.

⁸¹ CSIKÁNY Tamás 2015, 65.

⁸² NAGY Sándor 1896, 51.

⁸³ Uo., 51; DEMETER Lajos 2006c, 240.

⁸⁴ DEMETER Lajos 2006c, 240–241; CSIKÁNY Tamás 2015, 66.

⁸⁵ DEMETER Lajos 2006c, 241.

⁸⁶ DOBERDÓI BREIT József 1929, 211–212.

⁸⁷ DEMETER Lajos 2006c, 241.

⁸⁸ SÜLI Attila 2016b, 544.

[Újabb győzelem Besztercénél és Naszódnál Urban és Jablonski csapatai fölött, amelyek a Borgói-szorosba vonultak vissza.^{89]}

1849. január

Január 1.

A békekövetség Földváron tárgyalt Heydtevel. A kapitány beleegyezett a békepontok nagy részébe, de a béke feltételeként a Kossuth-huszárok és a marosvásárhelyi 12. zászlóalj lefegyverzését és eltávolítását, az önkéntesek fegyvereinek és felszerelésének átadását, valamint az ágyúk megsemmisítését követelte. Ezenfelül kikötötte, hogy amennyiben megkötik a békét, a szék vezetősége január 4-én esküdjön fel I. Ferenc József hűségére.⁹⁰

Január 2.

A küldöttség beszámolt a tárgyalások eredményeiről. A radikálisok, valamint a Kossuth-huszárok, a 12. zászlóalj és az önkéntesek tiltakozása ellenére a békebizottság elfogadta a békefeltételeket.⁹¹

Árapatokon ratifikálták a békeszerződést, melyet Háromszék részéről a Béli Gergely által vezetett küldöttség, osztrák részről pedig Gedeon tábornok írt alá.⁹²

Január 3.

A békefeltételek értelmében Aldobolynál átadták Gábor Áron repedt ágyúját, Turóczy Mózes és a Kálnoky család ágyúját.⁹³

A fegyverek átadása vontatottan haladt, mert a katonák megtagadták a fegyverletételt. Az osztrák jelentések szerint Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Uzon és Bikfalva környékén csapattörszevonások zajlottak.⁹⁴

Gábor Áron megmaradt két vaságyúját és a Sepsiszentgyörgyön öntött négy bronzágyút Csernátonba menekítették. Utóbb Kézdivásárhelyre szállították át, és a református papilakon rejtették el őket.⁹⁵

[Bem Tihucánál vereséget mért Urban utóvédjére.⁹⁶ A császáriak kiszorultak Észak-Erdélyből.]

Január 4.

Petrichevich Horváth Albert főkirálybíró és a főtisztek letették Gedeon tábornok előtt a hűségesküt.⁹⁷

Január 5.

A háromszéki katonákat Sepsiszentgyörgyre rendelték, hogy másnap Brassóba vonuljanak a hűségeskü letételére. Gál Dániel szónoklatának hatására az amúgy is kis létszámban megjelentek megtagadták az eskü letételét, és hazamentek.⁹⁸

[Bem Dornavátráig (Vatra Dornei) üldözte a császári csapatokat, ahol ismét vereséget mért rájuk.^{99]}

Január 6.

Puchner kiáltványban üdvözölte a „székely nemzet megtérését”. A császár iránti hűséget megerősíteni szándékozó kiáltvány hatástalan maradt.¹⁰⁰

Január 7.

Gedeon tábornok minden háromszéki faluból két-két ötven és hatvan év közötti embert rendelt Brassóba. Itt kikérdezte és tájékoztatta őket az árapataki szerződés felől, majd mint a falvak képviselőivel, velük is letétette a hűségesküt.

Heydte megszállta és leromboltatta a bodvaji hámost.¹⁰¹

Január 9.

Sárosi Ferenc, a bodvaji dúlás hírére véve, egy kisebb csapattal elfoglalta és megsarcolta Szászhermányt.¹⁰²

Január 10.

Annak ellenére, hogy egyes források szerint viszonylag kevesen jelentek meg, lezajlott a háromszéki tisztségviselők feleskötése I. Ferenc József császár hűségére.¹⁰³

Január 11.

Demeter József kormánybiztos levélben tájékoztatta Kézdivásárhely tanácsát a Belső-Erdélyből visszatért Macskási Antal híreiről (Bem hadműveleteiről).¹⁰⁴

Január 12.

A kézdivásárhelyi eljáróság jelentette a 15. (2 székely) határőr gyalogezred parancsnokságának, hogy január 10-én a tanács és a „polgárság részéről sokan” felesköttek I. Ferenc József császár hűségére.¹⁰⁵

Január 13.

Gedeon altábornagy Brassóból kiáltványt tett közzé a székely nemzet számára, melyben reményét fejezte ki a rend és béke helyreállításával kapcsolatban, valamint ismételten felszólította a székelyeket a császár iránti hűségre.¹⁰⁶

[Bem csapatai bevonultak Marosvásárhelyre.^{107]}

Január 14.

Gál Sándor Kézdivásárhelyre küldte Gábor Áront, és egyúttal felszólította a városi tanácsot, hogy tegyék meg az előkészületeket az ágyúöntés és a löpörgyártás újrakezdésére.¹⁰⁸

Bem menesztette Dorschner ezredest, és Gál Sándort nevezte ki az 14. (1. székely) határőr gyalogezred parancsnokává.¹⁰⁹

Január 15.

Bem győzelmeinek hatására a Kézdimartonfalván tartott gyűlésen határozat született az árapataki egyezmény egyoldalú felmondásáról.¹¹⁰

⁸⁹ DOBERDÓI BREIT József 1929, 212.

⁹⁰ DEMETER Lajos 2006c, 241; CSIKÁNY Tamás 2015, 66; SÜLI Attila 2016b, 544.

⁹¹ DEMETER Lajos 2006c, 241.

⁹² NAGY Sándor 1896, 52–56; SÜLI Attila 2016b, 544.

⁹³ SÜLI Attila 2014, 138.

⁹⁴ DEMETER Lajos 2006c, 242.

⁹⁵ NAGY Sándor 1896, 56–58; SÜLI Attila 2014a, 138.

⁹⁶ DOBERDÓI BREIT József 1929, 212.

⁹⁷ DEMETER Lajos 2006c, 242; SÜLI Attila 2016b, 544.

⁹⁸ DEMETER Lajos 2006c, 242.

⁹⁹ DOBERDÓI BREIT József 1929, 212.

¹⁰⁰ DEMETER Lajos 2006c, 242.

¹⁰¹ Uo., 242.

¹⁰² Uo., 242.

¹⁰³ NAGY Sándor 1896, 59; DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 346, №. 571.

¹⁰⁴ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 346, №. 570.

¹⁰⁵ Uo., 346, №. 571.

¹⁰⁶ Uo., 347, №. 572.

¹⁰⁷ CZETZ János 1863, 55.

¹⁰⁸ SÜLI Attila 2014b, 322.

¹⁰⁹ NÉMETH György 2008, 45.

¹¹⁰ NAGY Sándor 1896, 61–62.

Január 16.

Kézdivásárhelyen gyülekezni kezdett a 12. honvédszászlóalj és a Kossuth-huszárok addig falvakon meghúzódo legénysége.¹¹¹

Január 17.

[Bem csapatai Vámosgálfalvánál legyőzték Puchner és Kalliany egyesült csapatait, amelyek Asszonyfalvára vonultak vissza.¹¹²]

Január 18.

[Puchner visszavonult Szebenbe. Bem csapatai bevonultak Medgyesre.¹¹³]

Január 19.

Az új kormánybiztos Németh László megérkezett Háromszékre és átvette hivatalát.¹¹⁴

Január 20.

Németh László Kézdivásárhelyre ment, ahol parancsba adta a háromszéki haderő 3 napon belüli újrafelállítását.¹¹⁵

Gál Sándor egy zászlóaljnyi gyalogossal és egy század Kossuth-huszárral Csíkszeredába indult, hogy átvegye a 14. (1. székely) határőr gyalogezred parancsnokságát.¹¹⁶

Január 21.

Franz Dorschner ezredes távozott Csíkszeredából, átadva a parancsnokságot Jozef Betzmann ezredesnek.¹¹⁷

[A Nagyszében mellett vívott ütközetben Bem csapatai vereséget szenvedtek, és kénytelenek voltak visszavonulni Nagyszelykre.¹¹⁸]

Január 22.

Németh László utasítására megkezdődött az új ágyúcsövek öntése Turóczi Mózes kézdívásárhelyi műhelyében. Ekkor a székely tüzérség hat felszerelt ágyúból állt.¹¹⁹

Az est folyamán Gál Sándor bevonult Csíkszeredába.¹²⁰

[A gálfalvi vereség hírére Schurtter tábornok kiűrtette Brassót és Törösvárhoz vonult vissza, katonai segítséget kérve a Havasalföldet megszállva tartó oroszoktól.¹²¹]

Január 23.

Csíkszeredában Gál Sándor átvette a határőrezred parancsnokságát. Az eseményt kiáltványban tudatta Csík-, Gyergyó- és Kászonszék népével, melyben elrendelte egy bizottmányi gyűlés összehívását, és halálbüntetést helyezett kilátásba a rémhírtérjesztők számára.¹²²

Január 24.

Hivatalosan is életbe lépett az árapataki egyezmény felmondásáról született határozat. A falvakba lovas futárok vitték szét a fegyveres erőket ismét táborba szólító rendeletet.¹²³

[Bem a szelindeki ütközetben legyőzte a császári csapatokat.¹²⁴]

Január 25.

[Bem csapatai egy részét Nagycsűríg tolta előre, és blokádt alá vette Nagyszebent. Puchner és Joseph Schurtter tábornokok egymástól függetlenül levélben kérték Lüders orosz főparancsnokot, hogy küldjön csapatokat Brassóba és Nagyszébenbe.¹²⁵]

Január 26.

89 mázsa¹²⁶ és 64 font (mintegy 5 tonna) ágyúöntés céljára szánt réz érkezett Balánbányáról Kézdivásárhelyre.¹²⁷

Január 27.

Németh László jelentése szerint Kézdivásárhelyen fel van szerelve hat löveg, ezen felül öntés alatt áll még három ágyúcső, valamint megvan a hozzájuk szükséges lőpor és golyók. A fegyveresek létszáma mintegy 10 000 főre tehető, akiknek a felszereléséhez mintegy 3000 puská tartozik, de ezeknek csak kétharmada katonai fegyver.¹²⁸

Január 28.

A Háromszékre visszatérő Gál Sándor Sepsiszentgyörgyön a katonatisztekkel az önvédelem további módjáról tárgyalt. Határozat született, hogy követséget küldenek Bemhez.¹²⁹

Január 30.

A háromszéki küldöttség (Tóth Sámuel főhadnagy, Székely Gergely és Kovács Izra káplárok) elindult Bemhez, hogy kikérjék a harc folytatásával kapcsolatos véleményét és utasításait.¹³⁰

Január 31.

[Az Engelhardt vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló orosz csapatok (3 zászlóalj, 2 kozákszászad és 8 löveg) megérkeztek a Törösvári-hágóhoz. A Szkarjatin ezredes parancsnoksága alatt álló orosz csapatok (4 zászlóalj, 5 kozákszászad és 8 löveg) Vöröstoronynál elérték a határt.¹³¹]

1849. február

Február 1.

Avram Iancu január 30-án kiadott, a székely székeket a szabadságharc feladására felszólító proklamációja megérkezett Háromszékre. A hatástalan iratot Németh László kormánybiztos eldobozta és elküldte az Erdélyi Országos Biztos hivatalához.¹³²

A székelyek küszöbön álló támadásától rettegő Schurtter kérésének engedve, Engelhardt felgyorsította az előrenyomulást, és előőrse estére bevonult Brassóba.¹³³

Február 2.

A 14–15. (1–2. székely) határőr gyalogezredek kiegészítési állományából Csíkban három, Háromszéken négy zászlóaljat állítottak hadrendbe. Ezekkel párhuzamosan folyt a Mátyás-huszárezred állományának feltöltése és a 11. (székely határőr) huszárezred új századainak felállítása. Németh László kormány-

¹¹¹ ORBÁN Balázs 1869b, 190.

¹¹² DOBERDÓI BREIT József 1929, 318–319.

¹¹³ Uo., 319; Czetz János 1863, 66.

¹¹⁴ SÜLI Attila 2013a, 331.

¹¹⁵ Uo., 334.

¹¹⁶ NÉMETH György 2008, 46.

¹¹⁷ SÜLI Attila 2013a, 335.

¹¹⁸ DOBERDÓI BREIT József 1929, 319–322.

¹¹⁹ SÜLI Attila 2013a, 335.

¹²⁰ NÉMETH György 2008, 46.

¹²¹ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 29.

¹²² NÉMETH György 2008, 46–47.

¹²³ SÜLI Attila 2013a, 331.

¹²⁴ DOBERDÓI BREIT József 1929, 322–323.

¹²⁵ Uo., 324; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 29.

¹²⁶ A kilogramm bevezetése előtt 1 mázsa = 100 font (56 kg).

¹²⁷ SÜLI Attila 2014a, 149.

¹²⁸ SÜLI Attila 2013a, 335.

¹²⁹ SZÉKELY Gergely 1893, 34.

¹³⁰ Uo., 34–35; NÉMETH György 2008, 47.

¹³¹ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 29–30.

¹³² SÜLI Attila 2013a, 336.

¹³³ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 30.

biztos jelentése szerint Háromszéken 4015, 18 és 30 év közötti egyént soroztak be.¹³⁴

Február 3.

Gál Sándor a rendelkezésére álló haderő élén, Bem januári parancsa értelmében, Brassó ellen vonult.¹³⁵

Február 4.

A Gál Sándor által vezetett csapatokat Szászhermánynál visszaverte az Engelhardt-féle orosz különítmény. Utána a székelyek Illyefalvára, az oroszok Brassóba vonultak vissza.¹³⁶

Kiss Sándor és a 11. (székely határőr) huszárezred különítménye megérkezett Sepsiszentgyörgyre.

[Bem Vízaknánál súlyos vereséget szenvedett, és megtizedelt csapatai Szerdahely, valamint Medgyes felé vonultak vissza.¹³⁷ Szkarjatin csapatai bevonultak Nagyszebenbe.¹³⁸]

Február 5.

Kézdivásárhelyen a puskákba való töltést gyártó műhelyben lőszerrobbanás történt, melynek során mintegy 3700 töltény megsemmisült, az ott dolgozó 22 nevelőintézeti gyermek közül ketten meghaltak és négyen megsebesültek.¹³⁹

[Bem megmaradt csapatai (1500 fő és 4 használható löveg) Szászsebesre hátráltak.¹⁴⁰]

Február 6.

[Bem az egyre nagyobb császári nyomás elől Szászváros felé vonult vissza.¹⁴¹]

A Bukovinába kiszorított Karl Urban ezredes meglepetésszerű támadást indított a Borgó völgyében, és legyőzte az ott állomásozó magyar csapatokat.¹⁴²]

Február 7.

Németh László kormánybiztos jelentést küldött Beöthy Ödön erdélyi kormánybiztosnak a háromszéki tábor harcairól és a határ menti orosz csapatmozgásokról.¹⁴³

[Szászvárosnál a császáriak újabb vereséget mértek Bem csapataira, aki maga is megsebesült a harcban. A magyar csapatok Piskíhez és Dévához vonultak vissza.¹⁴⁴]

Február 8.

Dózsa Dániel a *Közlöny* 1849. évi 23. számában cikket közölt Háromszék önvédelmi harcáról.¹⁴⁵

[Bem csapatai egyesültek az Aradról érkező Hrabowsky-hadosztállyal.¹⁴⁶]

Február 9.

A Szabó Nándor őrnagy parancsnoksága alatt levő, mintegy 2000 főt számláló háromszéki tábor megszállta az aldobolyi híd és Kőkös közötti vonalat.

Gál Sándor 5 gyalogzászlóaljjal, 3 század lovassal és egy hatfontos üteggel elindult Csíkból, hogy csatlakozzék Bemhez.¹⁴⁷

[Bem a piski hídnál vereséget mért a császári csapatokra, amelyek Szászvárosba vonultak vissza.¹⁴⁸]

Február 10.

Kiss Sándor a 12. honvédszászlóaljjal, két zászlóalj székely lándzsával és 4 század lovassal elindult, hogy csatlakozzék Bemhez.¹⁴⁹

[Bem Szászsebes felé vonult. Alkenyérnél egy rövid összecsapás után visszavonulásra kényszerítette a császáriak utóvédjét.¹⁵⁰]

Kolozsváron Csányi László kormánybiztos szöveget intézett a székely nemzethez.¹⁵¹]

Február 11.

[Bem Lámkeréknél foglalt állást, míg poggyászát és sebesülteit kerülő utakon Balázsfalvára küldte. Miután észlelte a császári erők visszavonulását, a főerőkkel Medgyes felé indult.¹⁵²]

Február 12.

[Bem Bervén pihentette csapatait, ahonnan futárokat küldött Kolozsvárra, Besztercére, Marosvásárhelyre és Székelyföldre, hogy beszámoljon az elért sikerekről és további terveiről.¹⁵³]

Február 13.

A Székelyföldről kiindult csapatok Kóhalomnál egyesültek, majd átvonultak Homoróddarócra.¹⁵⁴

Február 14.

Rauber Ferdinánd Bardoc-fiúszéki királybíró megbízta Szabó Károly századost, az erdővidéki térparancsnokot az erdővidéki szabadcsapatok megszervezésével.¹⁵⁵

A háromszéki csapatok átvonultak Székelyudvarhelyre.¹⁵⁶

Február 15.

[Bem csapatai bevonultak Medgyesre.¹⁵⁷]

Február 16.

A kézdivásárhelyi tanács gyűlést tartott a Bem tábornok által felajánlott nyomda ügyében.¹⁵⁸

Kiss Sándor és Gál Sándor csapatai bevonultak Segesvárra.¹⁵⁹

¹³⁴ SÜLI Attila 2013a, 336.

¹³⁵ NAGY Sándor 1896, 66; NÉMETH György 2008, 47. (a dátum említése nélkül).

¹³⁶ NAGY Sándor 1896, 66–67; DOBERDÓI BREIT József 1929, 329; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 31–32.

¹³⁷ DOBERDÓI BREIT József 1929, 324.

¹³⁸ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 30.

¹³⁹ Belefoglalva Németh László február 22-i jelentésébe (SÜLI Attila 2013a, 372).

¹⁴⁰ DOBERDÓI BREIT József 1929, 327.

¹⁴¹ Uo., 328.

¹⁴² DOBERDÓI BREIT József 1930a, 143.

¹⁴³ SÜLI Attila 2013a, 336–337.

¹⁴⁴ DOBERDÓI BREIT József 1929, 328–329.

¹⁴⁵ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 361–364, №. 603.

¹⁴⁶ DOBERDÓI BREIT József 1929, 329.

¹⁴⁷ NÉMETH György 2008, 49. (10-re keelve).

¹⁴⁸ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 137–140.

¹⁴⁹ NAGY Sándor 1896, 67. (11-re keelve); DOBERDÓI BREIT József 1930a, 142; NÉMETH György 2008, 49.

¹⁵⁰ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 141.

¹⁵¹ HERMANN Róbert 1998, 172–174, №. 533.

¹⁵² DOBERDÓI BREIT József 1930a, 141.

¹⁵³ Uo., 141.

¹⁵⁴ DEMETER Lajos 2006b, 212; NÉMETH György 2008, 49.

¹⁵⁵ SÜLI Attila 2013b, 7.

¹⁵⁶ NÉMETH György 2008, 49.

¹⁵⁷ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 142.

¹⁵⁸ ÁRVAY József 1970, 194.

¹⁵⁹ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 143.

Február 17.

[A császári csapatok megszállták a Felső-(Nagy-)Szamos völgyét.^{160]}

Február 18.

Fábián Dániel kézdívasárhelyi református pap és országgyűlési képviselő szótartot intézett a székely nemzethez, melyben a zsarnokság elleni küzdelemre, kötelességvállalásra és az árulók leleplezésére buzdított.¹⁶¹

Egy Németh László által vezetett küldöttség az Ojtozi-szorosban tárgyalt az orosz tisztek egy csoportjával, de célját, a Brassót megszálló orosz egység létszámát és szándékainak kiderítését nem sikerült elérnie.¹⁶²

[A császáriak Királynémeti mellett vereséget mértek Riczkó ezredes csapataira, amelyek Dés felé vonultak vissza.^{163]}

Február 19.

A Gál Sándor által vezetett székely főerők bevonultak Medgyesre.¹⁶⁴

Február 20.

A Borbáth László parancsnoksága alatt álló, újonnan alakult erdővidéki lovas szabadcsapat létszáma elérte a 108 főt.¹⁶⁵

[Bem csapatai (köztük a Kálnoky Sándor és Sárosi Ferenc őrnagyok parancsnoksága alatt levő háromszéki zászlóalj) megérkeztek a Nagy-Sajó völgyébe.^{166]}

Február 21.

[Bem elűzte Besztercéről a megszálló császári csapatokat.^{167]}

Február 22.

A kézdívasárhelyi ágyúöntő műhelyben elkészült a hatodik hatfontos ágyúcső. Németh László levélben számolt be Csányi Lászlónak a háromszéki haderő és hadiipar állapotáról, valamint az oroszokkal folytatott tárgyalásról.¹⁶⁸

Február 23.

Az udvarhelyi kormánybiztosi hivatal 10 mázsa vasat (560 kg), egy mázsa cint és egy mázsa rezet és rézötvözetet küldött az ágyúöntés szükségleteire Kézdívasárhelyre.¹⁶⁹

[Medgyesen és környékén Czetz János parancsnoksága alatt egy 7500 gyalogost, 1400 lovaszt számláló, 36 ágyúval felszerelt sereg táborozott, köztük két székely gyalogzászlóalj (kb. 3000 fő) és a 11. (székely határőr) huszárezred két százada (300 fő).^{170]}

Február 24.

[A *Honvéd* 51. száma leközlte Fábián Dániel *Szózatát*.^{171]}

Február 25.

Horváth János kormánybiztos utasítására a székely székek fennhatósága alá rendelték a velük szomszédos Felső-Fehér vár-

megei területeket. Alsórákos és környéke Bardoc-füszékhez, Hídvég és környéke, Bodola és környéke, Mikóújfalú és környéke, Peselnek és környéke pedig Háromszékhez került.¹⁷²

Február 26.

[Bem Borgórusznál megtámadta a császári csapatokat, amelyek Borgóprundig vonultak vissza.¹⁷³

Puchner megkezdte csapatai (mintegy 15 000 fő) összevonását Nagyszebennél, előkészítve azt a támadást, amellyel remélte, megsemmisíti a forradalmi erőket, és ismét átveszi Erdély fölött az irányítást.^{174]}

Február 27.

A kézdívasárhelyi térparancsnokság levele Horváth Jánosnak, melyben megköszönték a küldött nyersanyagot, jelezték további szükségleteiket, valamint kifejtették Gábor Áron nélkülözhetetlenségét az ágyúöntés folyamatos fenntartása szempontjából.¹⁷⁵

[Bem Borgóprundnál legyőzte a császári csapatokat, amelyek Tihucáig vonultak vissza, majd kivonultak Erdélyből.^{176]}

Február 28.

Levélváltás Kiss Sándor és Horváth János között a Segesváron állomásozó székely haderő állományába tartozó Simon János és csapata által Rádós és Bene szász falvakban véghezvitt garázdálkodás ügyében.¹⁷⁷

A Bardoc-füszéki királybíró a decemberben kirabolt és felégetett Köpec megsegítésére szólította fel az udvarhelyszékieket.¹⁷⁸

[Bem megszervezte a Besztercei térparancsnokságot, amely Tóth Ágoston parancsnoksága alatt, egyéb csapatok mellett a Kálnoky Sándor és Sárosi Ferenc őrnagyok háromszéki zászlóaljaiból állott, majd visszaindult Medgyesre. Puchner csapatai megkezdtek felvonulásukat Medgyes felé.^{179]}

1849. március

Március 1–2.

[A császári előőrsek Asszonyfalvánál megtámadták a magyar előőrseket, amelyek Kiskapusig voltak kénytelenek hátrálni. A nyomukban előretörő császáriak Kiskapusnál megtámadták és visszavonulásra kényszerítették Czetz csapatait is. A helyszínre érkező Bem vezetésével, súlyos veszteségek árán, estére visszafoglalták a falut.^{180]}

Március 3.

Az erdővidéki szabadcsapat (1 század gyalogos és 110 lánzdásával felszerelt lovas) Olthévízen rajtaütött az ott táborozó román népfelkelőknél, és saját veszteség nélkül szétverte őket, valamint jelentős zsákmányra (fegyverek, gabona és lovak) tett szert.¹⁸¹

¹⁶⁰ Uo., 144.

¹⁶¹ DEMETER Lajos 2010, 38–39.

¹⁶² SÜLI Attila 2013a, 338.

¹⁶³ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 144.

¹⁶⁴ NÉMETH György 2008, 49.

¹⁶⁵ SÜLI Attila 2013b, 9.

¹⁶⁶ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 145.

¹⁶⁷ CZETZ János 1863, 106.

¹⁶⁸ SÜLI Attila 2013a, 337–338, nr. 10.

¹⁶⁹ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 220, №. 143.

¹⁷⁰ CZETZ János 1863, 109.

¹⁷¹ DEMETER Lajos 2010, 38–39.

¹⁷² PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 222–223, №. 146.

¹⁷³ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 146.

¹⁷⁴ Uo., 147–148.

¹⁷⁵ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 229, №. 149/I.

¹⁷⁶ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 146.

¹⁷⁷ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 230–232, №. 150.

¹⁷⁸ Uo., 234–235, №. 152.

¹⁷⁹ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 147–149.

¹⁸⁰ Uo., 150–151.

¹⁸¹ SÜLI Attila 2013b, 11.

Gál Sándor elrendelte Csík- és Háromszék területén a 26 és 40 év közötti korosztályból sorozott határvédeztársak megalkotását.¹⁸²

[Puchner harcba küldte teljes haderejét, és estére Medgyesig szorította vissza Bem csapatait.¹⁸³]

Március 4.

[Bem feladta Medgyest, és visszavonult Erzsébetvárosba.¹⁸⁴]

Március 5.

Horváth János kormánybiztos elrendelte a székely falvak harangjainak ágyúöntés céljára való begyűjtését.¹⁸⁵

Csányi László jelentette Kossuthnak, hogy a helyreállított bodvaji hámor egy héten belül megindítja a vaságyú- és ágyúgolyógyártást,¹⁸⁶ valamint Szacsvai János és Turóczi Mózes tiszti rangra emelését ajánlotta.¹⁸⁷

[Bem csapatai Dánoson utóvédet hagyva, Segesvárra vonultak vissza, ahol erődített állások kiépítésébe kezdtek.¹⁸⁸]

Március 6.

Mikó Mihály, Csíkszék kormánybiztosa jelentette Csányi Lászlónak, hogy körzetében már több harangot adományoztak a kézdívasárhelyi ágyúöntő gyár számára.¹⁸⁹

Gál Sándor elrendelte, hogy Székelyföld határ menti falvaiban ellenőrző pontokat állítsanak fel, amelyek ellenőrzik az utasok okmányait, és az útlevéllal nem rendelkezőket, valamint a gyanús személyeket tartóztassák le.¹⁹⁰

[Puchner túl erősnek ítélve a segesvári állásokat, úgy döntött, hogy frontális támadás helyett dél felől, meglepetésszerűen rohanja le a várost, ezért főerőivel délkelet felé, Riomfalvára vonult. A Nagy-Küküllő völgyében a kis létszámú megyesi helyőrség mellett csak a Heydte őrnagy különítménye maradt, amely Segesvár felé vonulva, le kellett hogy kösse Bemet.¹⁹¹]

Március 7-8.

[Puchner csapatai átvonultak Szentágotára, majd Hégent utbaejtve, a Segesvártól 11 kilométerre délre fekvő Apoldra.

Heydte őrnagynak a Nagy-Küküllő völgyében vonuló császári különítménye elérte Dánost, mire Bem csapatai a küszöbön álló támadásra számítva, elfoglalták védelmi állásaikat.¹⁹²]

Március 9.

[A támadás elmaradása, valamint a felderítők jelentése ráébredteték Bemet, hogy Puchner megpróbálja bekeríteni állásait. Felismerve, hogy a Nagy-küküllő völgyében nem állomásozik nagyobb létszámú ellenséges erő, úgy döntött, hogy nem várja be a támadást, hanem átveszi a kezdeményezést és Nagyszeben ellen vonul. A magyar csapatok dél körül hagyták el Segesvárt, és estére megközelítették Medgyest.¹⁹³]

Puchner Apoldon pihentette csapatait, és megkezdte az előkészületeket a Segesvár elleni támadásra.¹⁹⁴]

Március 10.

[Bem csapatai bevonultak a császáriak által kiűrtett Medgyesre, majd folytatták előrenyomulásukat Nagyszeben felé.¹⁹⁵

Puchner csapatai bevonultak Segesvárra, amelyet a Székelykeresztúrra visszavonuló magyar helyőrség harc nélkül feladott.¹⁹⁶]

Március 11.

[Bem Szelindeken keresztül folytatta az előrenyomulást, de délután Nagycsúrnél a csatarendbe állt orosz és császári csapatokkal találta magát szembe. A kibontakozó harc során az ellenség a város külső védelmi vonalához vonult vissza, azonban a jobb szárnyon átkaroló Bethlen Gergely alezredes által vezetett székely zászlóalj és a kolozsvári 11. honvédeztársóalj, valamint a vadászosztág támadása után kénytelen volt feladni állásait, kiűriteni Nagyszeben, és Talmács felé elvonulni. A magyar csapatok este fél tíz körül vonultak be a városba, ahol az ellenség nagy mennyiségű fegyvert, lőszert, 21 ágyút, valamint élelmiszert hagyott hátra.¹⁹⁷]

Március 12.

[Bem 200 000 forint hadisarcot vetett ki, de ugyanakkor biztosította a szászok területi jogait, valamint tisztújítást és amnesztiát hirdetett.¹⁹⁸ Egyúttal pihentette és újraszervezte csapatait: a mintegy 2000, korábban csak lándzsával felszerelt székelyt löfegyverekkel láttak el, valamint feltöltötte a 11. honvédeztársóalj és a Máriásy-zászlóalj állományát.¹⁹⁹

A Segesváron maradt császári csapatok megkezdik az átvonulást az Olt völgyébe.²⁰⁰]

Március 13.

[Bem csapatai Nagyszeben és Sellenberg között ütöttek táborot, miközben az előőrsek Vesztyénél szemmel tartották az oroszokat.²⁰¹

Puchner csapatai Nagyszebenből mintegy 20 kilométerre délkeletre, Fenyőfalva körül gyülekeztek.²⁰²

Engelhardt tábornok levélben segítséget kért a császári főparancsnoktól a brassói csapatait fenyegető „tizezernyi székely” ellen.²⁰³]

Március 14.

[A Nagyszeben elestének hírére megbetegedett Puchner átadta a parancsnokságot Kalliany tábornoknak, és kíséretével a Vöröstoronyi-szoroson keresztül Havasalföldre távozott.²⁰⁴

A magyar csapatok előrenyomulása, valamint Engelhardt levelének vétele után a császári csapatok megkezdtek visszavonulásukat Brassó felé.²⁰⁵]

¹⁸² SÜLI Attila 2005, 124.

¹⁸³ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 152–155.

¹⁸⁴ CZETZ János 1863, 115.

¹⁸⁵ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 230, №. 149/II.

¹⁸⁶ SÜLI Attila 2014a, 134.

¹⁸⁷ HERMANN Róbert 1998, II, 217, №. 568.

¹⁸⁸ CZETZ János 1863, 117; DOBERDÓI BREIT József 1930a, 156.

¹⁸⁹ SÜLI Attila 2014a, 134.

¹⁹⁰ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 239, №. 156/II.

¹⁹¹ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 156.

¹⁹² Uo., 156–157.

¹⁹³ CZETZ János 1868, 117–118.

¹⁹⁴ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 156.

¹⁹⁵ Uo., 156; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 33.

¹⁹⁶ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 159.

¹⁹⁷ Uo., 157–158; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 33–35.

¹⁹⁸ SÜLI Attila 2010, 341; KÖVÁRI László 1861, 157–159, №. LXXVIII.

¹⁹⁹ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 158.

²⁰⁰ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 35.

²⁰¹ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 159.

²⁰² NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 35.

²⁰³ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 160.

²⁰⁴ Uo., 160; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 36 (nem említi Puchner betegségét).

²⁰⁵ Uo., 160.

Március 15.

Három ágyú érkezett Kézdivásárhelyről Gyergyószentmiklósra.²⁰⁶

[Czetz János ezredes csapatai megverték a feleki Olt-hídnál állomásozó császári utóvédet, amelynek megmaradt egységei Fogaras felé vonultak vissza, míg a román határőrezred zászlóalj feloszlott, és legénysége hazaszökött.²⁰⁷

A háromszéki zászlóalj Borjoprundon megünnepelték a forradalom kitörésének évfordulóját.^{208]}

Március 16.

[A feleki híd elvesztésének és a magyar csapatok közeledtének hírére Szkarjatyin ezredes feladta állásait és kivonult Havasalföldre.^{209]}

Március 17.

[Bem erősítésekkel Fogarasnál csatlakozott Czetzhez, majd a sereg Vledényig nyomult előre.

A Fogaras vidékét elhagyó császári csapatok egy része bevonult Brassóba, míg a zömük Feketehealnál foglalt állást. Egy kisebb csapat Heydte őrnagy vezetésével Tohán környékét szállta meg.^{210]}

Március 18.

[Bem megtámadta és Feketehealnál legyőzte a császári csapatokat, amelyek estére Brassóba vonultak vissza.^{211]}

Március 19.

Bem a feketealmi csata után felvette a kapcsolatot a háromszéki haderővel, amely, utasítása értelmében, Szabó Nándor őrnagy parancsnoksága alatt Prázsmár felé nyomult előre.²¹²

Március 20.

[A brassói orosz csapatok megkezdék a visszavonulást Havasalföldre. Az őket fedező császári egységek, miután hiába várták a székely csapatok támadását, Alsó- és Felső-Tömöshöz vonultak vissza.

Bem csapatai élén Vidombáig nyomult előre, ahol Brassó küldöttsége ünnepélyesen átadta a város kulcsát.²¹³ Bem Albrichsfeld főbíró előtt garantálta a brassói polgárok személyének és vagyonának biztonságát.^{214]}

Március 21.

Szabó őrnagy székely csapatai Felső-Tömösnél megtámadták és Predeálig szorították vissza a császári utóvédet képező Van der Nül-dandárt, amely nemsokára átlépte a határt és Sinaiáig vonult vissza.

Brassó elestének, valamint az ellene küldött magyar csapatok közeledtének hírére Heydte őrnagy egysége előbb Törösvárra vonult, majd az éjszaka folyamán értelt a hágón és Havasalföldre távozott.²¹⁵

Kézdivásárhely küldöttsége Brassóban ismét felkérte Bemet, hogy adományozzon egy nyomdát a város számára.²¹⁶

Március 22. körül

Bem megalakította a Brassói katonai körzetet, melynek parancsnokául Kiss Sándor ezredest nevezte ki.²¹⁷ Az itt állomásozó haderő ekkor háromszéki – a 85. és 86. honvédszászlóalj, a 11. (székely határőr) huszárezred egy osztálya – és udvarhelyszéki – 79. honvédszászlóalj és a Borbáth-szabadcsapat – egységekből állt.

Március 24.

Bem Nagyszében felé menet útba ejtette Sepsiszentgyörgyöt. Látogatása során felolvastatta a Székház ablakából a népnek is Gábor Áron tüzér őrnaggyá való előléptetését.²¹⁸

Gábor Áron Tölgyesre utazott, hogy ellenőrizze a szoros újonnan kiépített tüzérségi állásait.²¹⁹

Március 25.

Gábor Áron megszemlélte a tölgyesi ágyútelepeket, majd vándor asztalosmesternek adta ki magát, átment Moldvába, hogy kikémlelje az oroszokat. Útja során elfogták, és csak a mesterségbeli jártassága, valamint a hatóságok megvesztegetése mentette meg az akasztástól.²²⁰

Beke József ezredes Kézdivásárhelyen kiadott utasítása kilenc pontba foglalva szabályozta a törvényhatóságok működését.²²¹

Március 26.

Cseh Ignác kézdiszéki alkirálybíró elrendelte, hogy a szabadcsapatok által zsákmányolt javakat haladéktalanul szolgáltatassák be a kézdivásárhelyi tanácshoz.²²²

Kézdivásárhely tanácsa a Bem által adományozott nyomda hazaszállításának ügyével foglalkozott.²²³

Március 28.

Németh László kormánybiztos jelentése Csányi Lászlónak a háromszéki postaszolgálat állapotáról.²²⁴

A nyomda Kézdivásárhelyre hozására kijelölt bizottság elutazott Nagyszébenbe.²²⁵

Március 29.

Gábor Áron visszatért Moldvából az orosz csapatok előrenyomulásának és betörési szándékának (ál)hírével.²²⁶

Gál Sándor levélben értesítette Csányi László erdélyi főkörnybiztost az első székely határvédszászlóalj felállításáról.²²⁷

Március 31.

Nagyváradról átirányított tüzérosztag érkezett Kézdivásárhelyre, az elkészült lövegek személyzettel való ellátása, valamint további tüzekek kiképzése céljából.²²⁸

²⁰⁶ BARICZ István 1849, 68v.

²⁰⁷ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 161.

²⁰⁸ DEMETER Lajos 2006b, 216–217.

²⁰⁹ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 37–38.

²¹⁰ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 162–163.

²¹¹ Uo., 163–164.

²¹² SÜLI Attila 2013a, 338, №. 11.

²¹³ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 164–165.

²¹⁴ SÜLI Attila 2010, 343.

²¹⁵ DOBERDÓI BREIT József 1930a, 165.

²¹⁶ ÁRVAY József 1970, 195.

²¹⁷ A kinevezés pontos dátuma nem ismert, de 23-án már biztosan átvette a parancsnokságot. Vö. SZÉKELY Gergely 1893, 39.

²¹⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila

2018, 396, №. 658.

²¹⁹ BARICZ István 1849, 69r.

²²⁰ Uo., 70v.

²²¹ SÜLI Attila 2015a, 203–206.

²²² DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 398, №. 660.

²²³ ÁRVAY József 1970, 196.

²²⁴ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 399, №. 662.

²²⁵ ÁRVAY József 1970, 196.

²²⁶ BARICZ István 1849, 70v.

²²⁷ SÜLI Attila 2005, 124, 20. jegyzet.

²²⁸ SZABÓ Sámuel 1896, 162.

1849. április

Április 1.

Gábor Áron nyolc képzett tüzérrel erősítette meg a gyimesi szoros őrségét.²²⁹

Április 2.

A *Honvéd* 81. száma közölte Németh László kormánybiztos jelentését, megemlítve a hadműveleteket, melyek révén az elleneséget kiűzték Erdélyből, méltatta a székely csapatok helytállását, valamint összefoglalta Bem március 24-i sepsiszentgyörgyi látogatását.²³⁰

Április 4.

A kézdivásárhelyi sorozóbizottság panaszt tett a városi tanácsnak, felhívva a figyelmet a működésüket hátráltató hiányosságokra.²³¹

Április 5.

A *Honvéd* 84. száma közölte Demeter Józsefnek Bem altábornagy március 24-i sepsiszentgyörgyi látogatását ismertető, valamint a városnak a forradalomban vállalt szerepét részletező írását.²³²

Április 6.

Tóth Sámuel százados jelentette, hogy a Bem által adományozott, Brassóban Gött János helyi nyomdatulajdonos által teljesen felszerelt nyomdát továbbküldte Kézdivásárhelyre.²³³

Április 7.

Gál Sándor ezredes jelentése Csányi László erdélyi főkormánybiztosnak a Csík- és Háromszéki törvényhatóságok állapotról és állományáról.²³⁴

Április 8.

Bem altábornagy a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályával tüntette ki az Erdély felszabadításáért folyó harcok során kiemelkedő teljesítményt nyújtó katonákat, köztük számos székely tisztet, altisztet és közlegényt.²³⁵

Április 9.

A váradi tüzérek Ojtozban képezték ki a szorosban található állások ágyúkezelőit.²³⁶

Április 10.

Csányi László rendeletet küldött az erdélyi törvényhatóságok főtisztjeihez, melyben a katonaillesítés kapcsán külön kiemelte a székely székek, azok között is Csík- és Háromszék érdekeit.²³⁷

Április 11.

Gál Sándor jelentést tett Csányi Lászlónak Gábor Áron moldvai útvjáról, a Bem parancsa értelmében Besztercére küldendő két határvédzászlóaljról és 6 ágyúról, valamint az új zászló-

aljak felállítására, szervezése és felfegyverzése kapcsán mutatkozó nehézségekről.²³⁸

Egy e napon kelt levél szerint a kézdivásárhelyi ágyúöntő műhelyben heti 3–4 ágyút öntenek és szerelnek fel. Megérkeztek az első újoncok a kézdivásárhelyi tüzérképzőbe.²³⁹

Április 13.

A kézdivásárhelyi tanács ülése a nyomdának a városba érkezése alkalmából, amelynek során köszönőlevelet szavaztak meg Bem részére, valamint intézkedtek a nyomda minél hamarabbi üzembe helyezésének részleteiről.²⁴⁰

Április 14.

[A debreceni Nagytemplomban ülésező kibővített országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását és kikiáltotta Magyarország függetlenségét, valamint kormányzó elnöké választotta Kossuth Lajost.²⁴¹]

Április 16.

Gál Sándor ezredes levélben jelentette Csányi László erdélyi főkormánybiztosnak a székelyföldi szorosok védelmére kijelölt három újabb határvédzászlóalj felállításának megkezdését.²⁴²

Április 17.

Kovács Dániel főbíró, országgyűlési képviselő Tordáról egy másik nyomdát hozott Kézdivásárhely számára.²⁴³

Április 18.

Brassóban a városi tisztviselők, valamint a szász, a román és a magyar egyházak képviselői Kiss Sándor ezredes hadosztályparancsnok előtt felesküdtek a magyar alkotmányra.²⁴⁴

Április közepe körül.

A kézdivásárhelyi Szabó Dániel mérnökkari százados tervei alapján megkezdtek az alsótömösi Hammas nevű magaslat 18. századi sáncainak felújítását.²⁴⁵ Az erődítmény a június során zajló harcok után Magyarvár néven vált ismertté.

Április 19.

A kézdivásárhelyi tüzérképzőben a székelyföldi falvakból besorozott növendékek száma meghaladta a 100 főt, annak ellenére, hogy az újoncok egy részét korábban átvezényelték a csíkszeredai utászképzőbe.²⁴⁶

Április utolsó harmada.

Gábor Áron Csányi László kormánybiztos meghívására Kolozsvárra utazott, hogy megvizsgálja egy ágyúöntő üzem felállításának lehetőségeit.

Április 20.

Gábor Áron Csíkszeredából pénzt és az ágyúöntésre, valamint további ütegek felállítására vonatkozó utasításokat küldött Turóczy Mózesnek Kézdivásárhelyre.²⁴⁷

²²⁹ Uo., 163.

²³⁰ DEMETER Lajos 2010, 42–45, №. 11.

²³¹ Uo., 400, №. 665.

²³² DEMETER Lajos 2010, 45–47, №. 12.

²³³ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 401, №. 666.

²³⁴ NÉMETH György 2008, 161–170.

²³⁵ KÓVÁRI László 1861b, 168–170, №. LXXXVIII.

²³⁶ SZABÓ Sámuel 1896, 163.

²³⁷ KÓVÁRI László 1861b, 170–174, №. LXXXIX.

²³⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila

2018, 407, №. 672.

²³⁹ SZABÓ Sámuel 1896, 163–164.

²⁴⁰ ÁRVAY József 1970, 196.

²⁴¹ SZEREMLEI Samu 1867, II, 105–106.

²⁴² SÜLI Attila 2005, 124, 21. jegyzet.

²⁴³ ÁRVAY József 1970, 197.

²⁴⁴ SÜLI Attila 2010, 343.

²⁴⁵ KARZAG Ákos – SZABÓ Tibor 2012, 195.

²⁴⁶ SZABÓ Sámuel 1896, 164.

²⁴⁷ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 412–413, №. 676

Április 22.

Sepsiszentgyörgy város tanácsa egy-egy, egymás szomszédságában található telket adományozott Kossuth Lajosnak és József Bem altábornagynak.²⁴⁸

Április 23–24. körül

Gábor Áron megérkezett Kolozsvárra, ahol megkezdte felmérni az ágyúgyártás beindításának lehetőségeit.

Április 26.

Gábor Áron jelentése Csányi László fő kormánybiztoshoz, melyben közli a Kolozsváron felállítandó ágyúkészítő üzem feltevéleit, valamint felhívja a figyelmet arra, hogy ott az ágyúk előállítására lényegesen többre kerül, mint Kézdivásárhelyen.²⁴⁹

Borbáth László kapitány beadványt nyújtott be a brassói hadosztály parancsnokságához, melyben kérte, hogy 120 fős erdővidéki lovas szabadcsapata kerüljön a honvédség állományába.²⁵⁰

Április 27.

A brassói hadosztály tisztikara Brassóban bált rendezett a katonaság és a polgárság közötti feszültségek oldására.²⁵¹

Csányi László levélben értesítette az alárendelt kormánybiztosokat Görgey Artúr altábornagy nagysallói győzelméről (április 19.), valamint arról, hogy a császáriak kiűrtették Budát és Pestet („...ismét miénk.²⁵² Az ellenség 24-én kivonult.”).²⁵³

A kézdivásárhelyi tanács gyűlése méltatta Kovács Dániel főbíró lőszer- és agyúgyártás terén elért kimagasló érdemeit.²⁵⁴

A kézdivásárhelyi tanács átadta a Nagy Jáfet-házban elhelyezett nyomdát Csiszér Mózes hasznobérlőnek.²⁵⁵

Április 29.

Szabó Nándor alezredes a Hadügyminisztériumba terjesztette fel a Borbáth-szabadcsapat reguláris honvédegyeséggé való átalakulásának kérelmét.²⁵⁶

Április 30.

Csányi László fő kormánybiztos utasítására összeírták a kézdivásárhelyi ágyúöntő műhelyben dolgozókat (79 személy).²⁵⁷ A lista lezárása után még jelentkezett három személy, akik jelezték, hogy ők már a kezdetektől részt vettek a munkálatokban, de nevük lemaradt az összeírásból.²⁵⁸

1849. május

Május 1.

Németh László kormánybiztos elrendelte, hogy május 6-án ünnepi istentiszteletekkel emlékezzenek meg Pest és Buda felszabadulásáról.²⁵⁹

Május 2.

Németh László kormánybiztos elrendelte, hogy a május 6-i ünnepi istentiszteleteken emlékezzenek meg a függetlenség kikiáltásáról és a Habsburg-ház trónfosztásáról is.²⁶⁰

Május 3.

Előterjesztés készült a forradalmi tevékenységükkel kitűnő háromszékiekről.²⁶¹

Május 4.

Csányi László fő kormánybiztos útlevelet állított ki a röppentyűk gyártásának tanulmányozása céljából Nagyváradra utazó Gábor Áron számára.²⁶² Gábor Áron újságcikkben (*Honvéd*, II. évf., 110. sz., 435–436.) foglalta össze, miért lehetetlen a kolozsvári ágyúgyártás megszervezése.²⁶³

Május 5.

Gábor Áron Kolozsvárról Nagyváradra utazott.²⁶⁴ Németh László kormánybiztos levélben tájékoztatta a Képviselőházat Demeter Lajos országgyűlési képviselő forradalmi szerepéről és érdemeiről.²⁶⁵

Május 6.

Háromszék összes templomában ünnepi istentisztelettel emlékeztek meg a függetlenség kikiáltásáról és a Habsburg-ház trónfosztásáról, valamint Buda és Pest felszabadulásáról.²⁶⁶

Május 7.

Pap Mihály alezredes, háromszéki térparancsnok levélben számolt be a kézdivásárhelyi hadikasszában mutatkozó aprópénzhiányról, valamint a hadiiparban dolgozók emiatt akadozó fizetéséről.²⁶⁷

Május 8.

Fejér János berecki főbíró levélben tájékoztatta a háromszéki térparancsnokságot a moldvai és havasalföldi állapotokról, valamint az orosz és császári csapatok tevékenységével és terveivel kapcsolatos hírekről.²⁶⁸

Nagyváradon, hadititokra hivatkozva, megtagadták Gábor Áron belépését a hadiüzemekbe. A csalódott háromszéki ezermester továbbutazott Debrecenbe.²⁶⁹

Május 9. körül

Befejeződött a székelyföldi szorosok védelmének kialakítása. A Tölgyesi-szorosban a 3. határvédzászlóalj, a Gyimesi-szorosban a 4. határvédzászlóalj, az Ojtozi-szorosban pedig az 5. határvédzászlóalj állomásozott. A tartalékot a Gyergyószentmiklóson összevont gyergyói vadászcsapat, a 12. honvédszászlóalj Csíkszeredában állomásozó két százada, valamint

²⁴⁸ DEMETER Lajos 2010, 48.

²⁴⁹ SÜLI Attila 2014b, 356–357, №. 19.

²⁵⁰ SÜLI Attila 2015a, 206–209.

²⁵¹ SÜLI Attila 2010, 344.

²⁵² A hír csak részben volt igaz. A császáriak csak Pestet ürítették ki, Buda és a budai vár továbbra is megszállva maradt.

²⁵³ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 414, №. 680.

²⁵⁴ Uo., 415, №. 681.

²⁵⁵ ÁRVAY József 1970, 198.

²⁵⁶ SÜLI Attila 2015a, 209–210.

²⁵⁷ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 416–418, №. 684.

²⁵⁸ Uo., 415–416, №. 683.

²⁵⁹ Uo., 414, №. 680.

²⁶⁰ Uo., 423–424, №. 687.

²⁶¹ Uo., 425, №. 689.

²⁶² Uo., 425, №. 690.

²⁶³ DEMETER Lajos 2010, 51–53; SÜLI Attila 2014b, 358–359; DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 425–426, №. 691.

²⁶⁴ BÖZÖDI György 1969, 160.

²⁶⁵ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 427, №. 693.

²⁶⁶ Vö. a 260. jegyzettel.

²⁶⁷ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 427–428, №. 694.

²⁶⁸ Uo., 428, №. 695.

²⁶⁹ BÖZÖDI György 1969, 160–161.

az 1. (székely határőr) huszárezred Kézdivásárhelyen elhelyezett százada alkotta.²⁷⁰

Május 10.

A Hadügyminisztérium átiratban fordult a nagyszabedényi főparancsnoksághoz, hogy vizsgálja meg, célszerű-e a Borbáth-huszárokat egy seregrehozni csatolni, vagy meg kell hagyni önálló csapatként, valamint küldje fel Debrecenbe a Mátyás- és a 11. (székely határőr) huszárezred tisztikarának jegyzékét.²⁷¹

Május 11.

Elkészült a kézdivásárhelyi nyomda első sajtóterméke: egy József Bem altábornagyot dicsőítő vers nyomtatványa.²⁷²

A kézdivásárhelyi tüzérszkola növendékei egy Gál Sándor ezredes jelenlétében megtartott gyakorlaton bizonyították felkészültségüket és hadrafoghatóságuk állapotát.²⁷³

Május 12. előtt

Gábor Áron Debrecenben Kossuthal és a Honvédelmi minisztériumban tárgyalt, melyek során kieszközölte a kézdivásárhelyi hadiipari létesítmények minisztériumi alárendeltségbe helyezését, valamint a központi finanszírozás biztosítását.²⁷⁴

Május 12.

E napon véglegesítették Gábor Áron őrnagyi kinevezését, aki még aznap levélben tájékoztatta Turóczi Mózes magyarországi újtájról, valamint a Kossuthal és a Honvédelmi Minisztériumban folytatott megbeszélésekről.²⁷⁵

Az országos kormánybiztosi hivatal engedélyezi Kézdivásárhely városának a korábban tiltott pálinkafőzést.²⁷⁶

Május 13.

Sepsiszentgyörgyön jótékonyági táncestélyt rendeztek Nagyenyed megsegítése céljából.²⁷⁷

[Az orosz hadügyminisztérium közölte Alexandr Nyikolaevics von Lüders tábornokkal, a román fejedelemségeket megszállva tartó orosz csapatok parancsnokával a cár döntését, miszerint katonai támogatást nyújt az osztrák kormánynak, valamint utasították az Erdély elleni támadás haditerveinek kidolgozására.²⁷⁸]

Május 14.

[Az orosz hadügyminisztérium parancsa kijelölte a támadásban résztvevő, valamint a román fejedelemségek további megszállását biztosító egységeket.²⁷⁹]

Május 15.

Köntzei Elek, a peselneki járás – feltehetőleg valamilyen okból elmarasztalt – szolgabírójának levélben nyilatkozta ki a Honvédelmi Bizottmánynak együttműködési készségét.²⁸⁰

Gábor Áron visszatért Nagyváradra, ahol hat napon keresztül a röppentyűgyártás fogásait próbálta meg elsajátítani.²⁸¹

Május 17.

Gál Sándor ezredes rendeletet adott ki a besorozottak elbocsátásáról (a magukat felváltani kívánók csak akkor bocsáthatóak el, ha van, aki helyükbe álljon).²⁸²

Május 18.

Czetz János tábornok javasolta a Hadügyminisztériumnak, hogy a Borbáth-huszárokat osszák be a 11. (székely határőr) huszárezred állományába.²⁸³

Május 19.

Gál Sándor felterjesztéseket küldött a Hadügyminisztériumhoz, melyekben egy-egy hadikórház felállítását javasolta Kézdivásárhelyen és Csíkszeredában,²⁸⁴ valamint javaslatokat tett a kézdivásárhelyi és csíkszeredai katonaneveldek további működése ügyében.²⁸⁵

Pap Mihály alezredes rendeletet adott ki, amelyben a kézdivásárhelyi térparancsnokság jóváhagyásától tette függővé a csapatszolgálatból való elbocsátást és a helyettes állítását.²⁸⁶

Május 21.

[Gábor Áron Vaskohra és Kristyorra utazott, hogy az ottani fegyvergyártási módszereket tanulmányozza.²⁸⁷]

Május 22.

Kézdivásárhely városa felkérte Berde Mózes Szeben-vidéki kormánybiztost, hogy küldje el Bem tábornoknak nyomdájuk első sajtótermékét: Fábrián Dániel Bemet dicsőítő versét.²⁸⁸

Május 23.

Klapka György vezérőrnagy, helyettes hadügyminiszter levelet küldött a Nagybányai Lőpor- és Salétromgyárhoz, hogy szükségleteik fedezése végett vegyék fel a kapcsolatot Kézdivásárhelyen Gábor Áronnal.²⁸⁹

Május 24.

Gál Sándor levélben értesítette Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztost a csíkmadarasi és kézdivásárhelyi lőporgyárakban mutatkozó salétromhiányról.²⁹⁰

Németh László kormánybiztos rendeletben szabályozza a nemzetőrség összehívásának módját.²⁹¹

Május 25.

Czetz János tábornok a Nagyszabedényben felállítandó tartalék üteg számára lövegeket rendelt a kézdivásárhelyi ágyúöntődéből.²⁹²

²⁷⁰ Az összesítés különböző források alapján készült.

²⁷¹ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 429, №. 697.

²⁷² ÁRVAY József 1970, 199, 212, 38. jegyzet.

²⁷³ SZABÓ Sámuel 1896, 165.

²⁷⁴ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 429, №. 699.

²⁷⁵ Uo., 429–430, №. 698–699.

²⁷⁶ Uo., 430–431, №. 700.

²⁷⁷ Uo., 430–431, №. 711.

²⁷⁸ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 45–46.

²⁷⁹ Uo., 47.

²⁸⁰ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 431, №. 701.

²⁸¹ BÖZÖDI György 1969, 162.

²⁸² SÜLI Attila 2015a, 211.

²⁸³ Uo., 212–213; DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 431, №. 703.

²⁸⁴ NÉMETH György 2008, 181–182.

²⁸⁵ Uo., 182–183.

²⁸⁶ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 431, №. 702.

²⁸⁷ BÖZÖDI György 1969, 162.

²⁸⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 433–434, №. 707.

²⁸⁹ Uo., 434, №. 708.

²⁹⁰ NÉMETH György 2008, 184.

²⁹¹ SÜLI Attila 2017, 97–98.

²⁹² SÜLI Attila 2014a, 365.

[Alexandr Nyikolaevics von Lüders tábornok a cár és a katonai-hadműveleti iroda elé terjesztette az Erdély elleni hadműveletek előzetes terveit.²⁹³]

Május 26.

Gál Sándor levélben fordult Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztoshoz a háromszéki és csíki polgári tisztviselőkar megalakítása ügyében.²⁹⁴

A Hadügyminisztérium jóváhagyta a Borbáth-huszárok sorállományba vételét (a csapatot a tervezett – de végül fel nem állított – székelyföldi 19. huszárezredbe akarták beosztani, de végül a 11. (székely határőr) huszárezred állományába kerültek).²⁹⁵

Németh László kormánybiztos rendeletet adott ki a törvényhatóságok működését szabályozó kormányzói utasítás alkalmazásáról,²⁹⁶ valamint ideiglenes utasításban szabályozta a háromszéki hivatalnokok működését.²⁹⁷

Május 27.

A *Hadi Lap* 1. számában sajtótájékoztató jelent meg, melyben kitértek Gábor Áron tevékenységére, valamint a székelyföldi újoncok kiképzésére is.²⁹⁸

[Gábor Áron hazaindult Nagyváradról.²⁹⁹]

Május 28.

Báró Rauber Ferdinánd Bardoc-füszéki alkirálybíró felszólítása az erdővidéki lelkészekhez a harcok során megsebesültek számára gyűjtött segély ügyében.³⁰⁰

Május 30.

Gál Sándor levélben fordult Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztoshoz a februári kézdivásárhelyi löporrobbanás során megsérült Székely Antal számára kiutalt, de csak részben folyósított segély ügyében.³⁰¹

Zalánban falugyűlést tartottak, melyben határozatot hoztak a nemzetőrségbe való sorozás lebonyolításáról, amelynek ügyében egy öttagú bizottmányt választottak.³⁰²

Május 31.

Zalánban 8 garas költséggel lármafát állítottak fel.³⁰³

A gyergyói vadászcsapat, a 12. honvédszászlóalj századainak és más egységeknek az összevonásával, Kiss Antal főszázados parancsnoksága alatt megalakult Székelyföld utolsóként létrehozott katonai alakulata, a sorszámot már nem kapó új tartalék zászlóalj.³⁰⁴

1849. június

Június 1. körül

Gábor Áron megérkezett Kézdivásárhelyre magyarországi útjáról.³⁰⁵

Június 2.

Pap Mihály alezredes térparancsnok kitüntetésre terjesztette fel Kővári Lászlót és Dózsa Dánielt, az *Ellenőr* című lap munkatársait.³⁰⁶

Június 3.

Gál Sándor ezredes rendeletben tiltotta meg a nőknek a katonai táborokban szolgálatot teljesítő hozzátartozóik látogatását, és felszólította a falusi előljárókat, gondoskodjanak, hogy az érintettek ne hagyják el lakhelyüket.³⁰⁷

Kováts Dániel kézdivásárhelyi bíró beszámolt Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztoshoz a fegyverek begyűjtéséről.³⁰⁸

[Az orosz főparancsnokság véglegesítette a Magyarország elleni támadás haditervét.³⁰⁹]

Június 5.

Gábor Áron jelentése Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztoshoz, melyben jelezte, hogy a Nagyszebenben felállítandó tartalék üteg elkészültéig négy teljesen felszerelt löveget küld, valamint megkezdte az előkészületeket két 10 fontos tarack megőntésére.³¹⁰

A kantai zárdában lezajlott mise után a kézdi-orbai római-katolikus egyházközség plébánosai, kántorai és tanítói felkértek a kormányra.³¹¹

Június 6.

Erre a napra Horváth Mihály címzetes csanádi püspök mint vallás- és közoktatásügyi miniszter az orosz betörés fenyegetésének elhárítása végett minden felekezet számára országos böjtöt rendelt el.³¹²

Június 7.

Kézdivásárhelyen megjelent a *Székely Hírmondó* első száma.³¹³ Gábor Áron felkérést küldött Smatla Gyula főorvoshoz a tüdőzértség és a kézdivásárhelyi fegyvergyár állományának heti két alkalommal elvégzendő orvosi vizsgálata tárgyában.³¹⁴

Június 8.

A *Pesti Hírlap* (IX. évf., 321 sz.) sajtótudósítást közölt Dálnokról, a háromszéki tisztviselők kinevezése alkalmából.³¹⁵

²⁹³ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 50–53.

²⁹⁴ NÉMETH György 2008, 184–185.

²⁹⁵ SÜLI Attila 2015a, 215.

²⁹⁶ SÜLI Attila 2015, 258–259, 17. sz.

²⁹⁷ Uo., 259–260, 18. sz.

²⁹⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 439–440, №. 719.

²⁹⁹ BÖZÖDI György 1969, 162.

³⁰⁰ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 440, №. 720.

³⁰¹ NÉMETH György 2008, 186.

³⁰² DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 440–441, №. 722.

³⁰³ Uo., 441, №. 722.

³⁰⁴ BARICZ István 1849, 79v.

³⁰⁵ Érkezése pontos dátuma nem ismert, de tudjuk, hogy május 31-én kocsin távozott Brassóból (vö. BÖZÖDI György 1969,

167, 81. jegyzet), és az útviszonyok függvényében egy-másfél nap alatt tehetta meg a két város közötti távot.

³⁰⁶ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 441–442, №. 723.

³⁰⁷ NÉMETH György 2008, 186.

³⁰⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 442, №. 725.

³⁰⁹ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 59–60.

³¹⁰ SÜLI Attila 2014a, 365–366.

³¹¹ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 443, №. 727.

³¹² SZEREMLEI Samu 1867, II, 171.

³¹³ ÁRVAY József 1970, 199.

³¹⁴ SÜLI Attila 2014a, 366–367.

³¹⁵ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 444, №. 730.

Június 9.

Gábor Áron 40 mázsa (2240 kg) vöröszet rendelt a kézdivásárhelyi öntöde számára Zakariás Antal csíkszentdomokosi bányáigazgatótól.³¹⁶

Június 10.

Kézdivásárhelyen kipróbálták az első, Gábor Áron által készített 3 és 6 fontos röppentyűket.³¹⁷

Kis Mihály árkosi lelkész, unitárius esperes tájékoztatta Cseh Ignác háromszéki alispánt a kerületében levő lelkészek hazafias kötelességeinek példás teljesítéséről.³¹⁸

Megjelent a *Székely Hirmondó* második száma.³¹⁹

[Lüders és vezérkara megkapta a magyarországi hadjáratra vonatkozó végleges parancsokat, és megkezdte a csapatok összehívását.³²⁰]

Június 11.

Németh László kormánybiztos meghívta Bardoc-fiúszék előljáróságát a június 16-i, a Háromszékhez való csatolás ügyében, Baróton tartandó gyűlésre.³²¹

Június 12.

Németh László kormánybiztos tájékoztatta Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztost a háromszéki gabona- és takarmánytartalék állapotáról.³²²

Június 13.

Rauber Nándor bardocszéki alkirálybíró levelet küldött Udvarhelyszék vezetőségéhez, melyben utasításokat kért a szék Háromszékhez való csatolása és az emiatt összehívott gyűlés ügyében.³²³

Június 14.

Gábor Áron beszámolt a Hadügyminisztériumnak a háromszéki löpörgyárak állapotáról és fejlesztéséről, valamint a székely tüzérég felszereltségéről (bevetésre kész 26 három- és 10 hatfontos ágyú, 10 ágyú készítése folyamatban).³²⁴

Megjelent a *Székely Hirmondó* harmadik száma.³²⁵

Június 15.

József Bem tábornok meglátogatta a Tömösi-szoros védműveit, majd Brassón keresztül Marosvásárhelyre utazott.³²⁶

Június 16.

Lüders tábornok elindult Bukarestből, hogy csatlakozzék Ploiești-nél gyülekező csapataihoz (21 gyalogzászlóalj, 2 ulánuszred, 10 kozákszotnya és 48 löveg).³²⁷

Június 17.

Gábor Áron két szénégető szakmunkást kért a Csíkszentdomokosi Rézbánya Hivataltól,³²⁸ valamint beszámolt Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztosnak a Nagyszébenbe küldendő, de le nem szállított két hatfontos löveg visszatartásának okáról (az elkészült ágyúkat a küszöbön álló orosz támadás miatt Székelyföldön akarták bevetni).³²⁹

Gábor Áron előterjesztésben igényelte Gál Sándor ezredestől a szászhermányi harc során (1849. február 4.) elesett Jancsó Mózes tüzér őrmester családjának állami segélyben való részesítésének támogatását.³³⁰

Megjelent a *Székely Hirmondó* negyedik száma.³³¹

[Az orosz csapatok átvonultak Ploiești-ről Comarnicba.³³²]

Június 18.

Gábor Áron jelentést írt a Hadügyminisztériumnak a székelyföldi salétromtermelés helyzetéről,³³³ másrészt véleményt nyilvánított Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztosnak néhány jutalmat igénylő egyénről,³³⁴ valamint „*céliránytalannak*” minősítette és elutasította Berry Károly százados salétromtermelési tervzetét.³³⁵

A Prahova völgyén felfelé vonuló orosz elővéd elérte Azuga térségét, míg a főerők Sinaianál állapodtak meg.³³⁶ Az est folyamán kisebb összecsapásra került sor a kozák előőrsek és egy, a Prahova völgyén lefelé vonuló magyar különítmény között, de egyik fél sem erőltette a harcot és visszavonult.³³⁷

Június 19.

Gál Sándor ezredes egy esetleges orosz támadástól tartva Felsőháromszékre vezényelte át Kiss Antal zászlóalját (a csapat a Kászoni-medencében éjszakázott).³³⁸

A kézdivásárhelyi tüzerek 6 lovaságyúval átvonultak Bereckbe.³³⁹

A Von Dyck vezérőrnagy vezette orosz elővéd (8 gyalogzászlóalj, 1 ulánuszred, 8 kozákszotnya és 20 löveg) hajnalban megkezdte az előrenyomulást a predeáli kolostor felé,³⁴⁰ de Azuga és Predeál között félúton a csatarendben álló, Tuzson János őrnagy parancsnoksága alatt álló, 3 ágyú és a Borbáth-huszárok által támogatott 86. honvédszászlóaljba ütközött. A folyamatosan újabb állásokba visszavonuló zászlóalj sikeresen törte meg az orosz támadási kísérleteket, és lelassította az előrenyomulást. Az oroszok végül délután kettőre elfoglalták a predeáli védműveket és a felsőtömösi karantént, de ezután a csapatok kifáradása miatt felfüggesztették az előrenyomulást. A székely csapat a Magyarvárba vonult vissza.³⁴¹

A délelőtt folyamán Kiss Sándor ezredes szemlére indult Töröcsvára, és a Predeál felől hallatszó ágyúdörej, valamint a Felsőtömösről felszálló füstfelhő szembesítette az orosz támadás tényével, mire útját megszakítva, visszatért Brassóba, majd onnan Alsótömösre ment.³⁴²

³¹⁶ SÜLI Attila 2014a, 367.

³¹⁷ BÖZÖDI György 1969, 163. A csapatpróbák eredményei ismeretlenek, azonban tény, hogy a székely csapatok a június–július folyamán lezajló háromszéki harcokban nem rendelkeztek röppentyűkkel.

³¹⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 445–446, №. 734.

³¹⁹ DEMETER Lajos 2010, 20.

³²⁰ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 61–62.

³²¹ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 376, 244/I. sz.

³²² SÜLI Attila 2015, 261, 20. sz.

³²³ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 377, 244/II. sz.

³²⁴ NAGY Sándor 1896, 157.

³²⁵ DEMETER Lajos 2010, 20.

³²⁶ CZETZ János 1863, 157.

³²⁷ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 63–64.

³²⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 451, №. 743.

³²⁹ SÜLI Attila 2014a, 369–370.

³³⁰ Uo., 370–371.

³³¹ DEMETER Lajos 2010, 20.

³³² NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 64.

³³³ SÜLI Attila 2014a, 373.

³³⁴ EGYED Ákos 2008, 303.

³³⁵ SÜLI Attila 2014a, 373–374.

³³⁶ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 64.

³³⁷ ДАРАГАН, Михаил Иванович 1859, 45.

³³⁸ BARICZ István 1849, 80v.

³³⁹ SZABÓ Sámuel 1893, 166.

³⁴⁰ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 65.

³⁴¹ ДАРАГАН, Михаил Иванович 1859, 49–51.

³⁴² SZÉKELY Gergely 1893, 41.

Engelhardt vezérőrnagy csapatai (4 gyalogzászlóalj, 6-8 kozákszotnya és 8 löveg) megérkeztek a határ előtt található Rucár faluhoz.³⁴³

Június 20.

Kiss Antal zászlóalja bevonult Kézdivásárhelyre.³⁴⁴

A kézdivásárhelyi tüzerek megszállták az Ojtozi-szoros fölött magasló Magyarós-tetőt.³⁴⁵

Hajnalban Kiss ezredes megpróbálta visszafoglalni a felsőtömösi karantént, de csapata a már a támadásra induló oroszokba ütközött, és kénytelen volt visszavonulni a Magyarvárba.³⁴⁶

A délelőtti folyamán a magyar közigazgatás tagjai és a harc képtelen csapatok elhagyták Brassót és Nagyajta felé vonultak vissza.³⁴⁷ A városban csak a fellegvár őrsége maradt.³⁴⁸

Reggel 7 óra körül az orosz csapatok megkezdték a Magyarvár ostromát. Miután a frontális támadások és a magaslatokra vontatott ágyúkkal végrehajtott bombázási kísérletek kudarcot vallottak, az oroszok a balszárny felől átkarolva lerohanták és bevették a Magyarvárat.³⁴⁹ Szabó Nándor alezredes a túlélőkkel Háromszék felé vonult vissza.³⁵⁰

Déli 12 óra körül az orosz előőrsök bevonultak Brassóba, majd a főerők beérkezése után, a délután folyamán megkezdték a fellegvár lövetését.³⁵¹

Engelhardt vezérőrnagy előőrsze Törcsvárnál összecsapott Krasznay Pál őrnagy zászlóaljával, amely azonban a bekerítéstől félve, rövidesen visszavonult, míg az orosz különítmény bevonult Barcarozsnyóba.³⁵²

Június 21.

Kiss Antal zászlóalja átvonult az Ojtozi-szorosba, de este, egy újabb parancs értelmében, a kézdivásárhelyi tüzerekkel együtt visszaindult Kézdivásárhelyre.³⁵³

Szabó Nándor alezredes a brassói hadosztály megmaradt két zászlóaljával átvonult Sepsiszentgyörgy környékére.³⁵⁴

Folytatódott a brassói fellegvár lövetése. Délután az orosz gránátok felgyújtották a fellegvár épületeit, mire az őrség fegyverszünetet kért, amit az oroszok visszautasítottak.³⁵⁵

Engelhardt vezérőrnagy különítménye Barcarozsnyóból átvonult Feketehalomra.³⁵⁶

Megjelent a *Székely Hirmondó* ötödik, egyben utolsó száma (az orosz betörés hírével).³⁵⁷

Június 22.

Gál Sándor ezredes egy mozgó tartalékot állított fel a rendelkezésére álló csapatokból (1½ zászlóalj, ½ huszárszázad és 10 hatfontos löveg – kb. 1 500 fő), amellyel levonult Uzonba.³⁵⁸

A brassói fellegvár őrsége a lőszerből kifogyva, kilátástalannak ítélte a további harcot és feladta az erődítményt.³⁵⁹

Németh László kormánybiztos tájékoztatta Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztost a Brassó elleni orosz támadásról, és javaslatot tett egy székelyföldi postavonal megnyitására.³⁶⁰

Június 23.

Hajnalban Lüders a Hasford altábornagy parancsnoksága alatt egy 12 löveggel megerősített, 1 és ¾ zászlóaljból, egy lövészszázadból, 1 utászszázadból, 4 ulánusszázadból és 2 kozákszotnyából (kb. 7000 fő) álló különítményt indított Háromszék felé. Gál Sándor csapatai a kökösi hídnál megpróbálták megállítani az oroszokat, de mivel dél körül az ulánusok a jobbszárnyukba kerültek, kénytelenek voltak Eresztvényre visszavonulni. Szabó Nándor Sepsiszentgyörgy mellett álló zászlóaljai nem avatkoztak be a küzdelembe, hanem elvonultak a Tusnádi-szoros felé. Az oroszok nem üldözték a visszavonulókat.³⁶¹

Gál Sándor ezredes hadbíróssággal fenyegetve, utasította az Udvarhelyszék felé visszavonuló Daczó Zsigmond és Krasznay Pál őrnagyokat, hogy csapataikkal sürgősen csatlakozzanak a háromszéki táborhoz.³⁶²

Alsóháromszék lakossága az orosz támadás és a kökösi ütközet hírére, az erdőbe és a hegyekbe menekült.³⁶³

Június 24.

Hasford elővédjét Maksa felé küldte, míg csapatai zömével harc nélkül bevonult Sepsiszentgyörgyre, ahol túszoikat szedett, élelmet rekvirált, valamint elkobozta a házkutatások során talált fegyvereket.³⁶⁴

Gál, Hasford hadmozdulatára reagálva, Kiss Antal zászlóalját a Tusnádi-szoros felé küldte,³⁶⁵ míg megmaradt csapataival Kézdivásárhely felé vonult vissza.³⁶⁶

Június 25.

A székely csapatok kiűrtették Kézdivásárhelyt, és Alcsíkba vonultak vissza. Ezzel egyidőben elszállították a fegyver- és lőszergyárak legértékesebb berendezéseit (amit nem lehetett elvinni, elástak, pl. Gábor Áron egyetlen fennmaradt ágyúcsövét).³⁶⁷

Gál Sándor Tusnádról kiáltványt intézett a székely nemzethez, melyben felszólította a 40 év alatti férfiakat, hogy lehetőségeikhez képest felfegyverkezve, csatlakozzanak táborához, a falvakat, hogy adják meg serege számára a szükséges támogatást, valamint hadbíróssági eljárást helyezett kilátásba az ellenséggel együttműködők számára.³⁶⁸

Hasford Kézdivásárhely felé indította különítményét, amely estére Csernátonig jutott el.³⁶⁹

Lüders főerői Brassóból átvonultak Földvárba.³⁷⁰

³⁴³ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 70.

³⁴⁴ BARICZ István 1849, 80v.

³⁴⁵ SZABÓ Sámuel 1893, 166.

³⁴⁶ ORBÁN Balázs 1873, 194; ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859, 54.

³⁴⁷ SZÉKELY Gergely 1893, 42.

³⁴⁸ HERENDY Vilmos 1998, 32.

³⁴⁹ ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859, 56–58; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 67–68.

³⁵⁰ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 362.

³⁵¹ HERENDY Vilmos 1998, 32.

³⁵² NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 70.

³⁵³ BARICZ István 1849, 80v; SZABÓ Sámuel 1893, 167.

³⁵⁴ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 362.

³⁵⁵ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 69; HERENDY Vilmos 1998, 33–36.

³⁵⁶ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 70.

³⁵⁷ DEMETER Lajos 2010, 20. Az 5. számból mára egyetlen pél-

dány sem maradt fenn, de a *Nemere* 1877. május 9-én (37. sz.) még bőven utánközlött szövegeket belőle, Lányi Sándor példányából.

³⁵⁸ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 363.

³⁵⁹ HERENDY Vilmos 1998, 36–37.

³⁶⁰ SÜLI Attila 2015, 261.

³⁶¹ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 363–365.

³⁶² NÉMETH György 2008, 187.

³⁶³ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 365; NAGY János 1849, június 23-i naplóbejegyzés.

³⁶⁴ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 75–76.

³⁶⁵ BARICZ István 1849, 81v.

³⁶⁶ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 366.

³⁶⁷ Uo.

³⁶⁸ NÉMETH György 2008, 74.

³⁶⁹ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 76.

³⁷⁰ ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859, 73; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 77. (itt hibásan Hétúr szerepel).

Június 26.

A székely csapatok megszállták a Csík felé vezető szorosokat (Bükszádnál Kiss Antal zászlóalja,³⁷¹ a Kászoni-medencében Szabó Nándor dandárja állomásozott³⁷²), míg a főtábor Csíkközvás térségében gyülekezett.

Hasford különítménye bevonult Kézdivásárhelyre, megsarcolta a várost, élelmet rekvirált, és kifosztotta, valamint részben lerombolta a hadiipari létesítményeket.³⁷³

Lüders két hadoszlopot küldött át az Olton, hogy lefegyverezze a székely falvakat és élelmet rekviráljon.³⁷⁴ Az északi hadoszlop egészen Miklósvárig,³⁷⁵ a déli Illyefalváig³⁷⁶ hatolt, majd visszafordult.

Június 27.

Egy 11 ágyú által támogatott székely zászlóalj Kászónújfalu és Kászónjakabfalva között védelmi állást alakított ki.³⁷⁷

Hasford Adlerberg tábornokot a zsitomiri vadászrezreddel az Ojtozi-szoros ellen küldte.³⁷⁸ A szorost védő 5. határvédzászlóalj három százada, amelyet ekkor már a Von Lein ezredes parancsnoksága alatt Moldvából előrenyomuló hadoszlop is szorongatott, harc nélkül feladta állásait, és a Kászoni-medencébe vonult vissza.³⁷⁹ Este Adlerberg és Von Lein csapatai Kézdivásárhelyen egyesültek Hasford különítményével.³⁸⁰

Lüders főerői Földvállról átvonultak Prázsmárra.³⁸¹

Június 28.

Gál Sándor ezredes a Nyergestetőn vonta össze a rendelkezésére álló csapatokat.³⁸²

Egy kozák lovasosztag ment rabolni Illyefalvára.³⁸³

Június 29.

Hasford különítménye elhagyta Kézdivásárhelyet, és estére Uzonba vonult.³⁸⁴

Az oroszok távozásának hírére Gál Sándor csapatai (5 zászlóalj, 4 huszárszázad és 30 ágyú) újra bevonultak Kézdivásárhelyre.³⁸⁵

A Földvárnál állomásozó kozákok egy osztaga Nagyajtáig végigrabolta az erdővidéki falvakat.³⁸⁶ Illyefalván egy újabb kozák osztag rabolt.³⁸⁷

Június 30.

Gál Sándor ezredes kettéosztotta csapatait, egy kisebb egységet egy ágyúval az Ojtozi-szorosba küldött, míg csapatai zömével levonult Eresztevényhez.³⁸⁸

Az Ojtozi-szorosot megszálló székely alakulat elfogott egy poggyással és löszerral megrakott szekerekből és 36 vágómarhárból álló orosz konvojt.³⁸⁹

Lüders hadoszlopával visszatért Brassóba, majd megkezdte a csapatok átcsoportosítását a Nagyszében elleni támadás előkészítése végett.³⁹⁰

1849. július**Július 1.**

Az oroszok folytatták egységeik átcsoportosítását.³⁹¹

Gál az eresztevényi táborból egy Szabó Nándor alezredes és Tuzson János őrnagy parancsnoksága alatt álló, a 86. honvédszászlóaljból, egy szakasz székely huszárból és 5 ágyúból álló előőrsöt küldött Kökösrre.³⁹²

Az éjszaka folyamán az orosz előőrsök a kökösi híd környékén összecsaptak a huszárokkal, majd értesítették Lüderst a Feketeügy északi partján gyülekező székely csapatokról.³⁹³

Július 2.

Hajnalban az orosz főerők megkezdtek a felvonulást Nagyszében felé, míg Adlerberg tábornokot a Zsitomiri gyalogezreddel, 4 ulánusszázaddal és 8 löveggel a Feketeügyhöz irányították, hogy számolja fel a székely csapatokat.³⁹⁴

Reggel az oroszok megrohanták és Uzonhoz szorították vissza a székely előőrsöt, azonban az Eresztevényről átcsoportosított tüzérség és lovasság megérkezése miatt támadásuk megakadt. A továbbiakban állóharc (tüzérségi párbaj) alakult ki, míg végül, a gyalogság megérkezése után, Gál Sándor előrelküldte a jobbszárnyon álló üteget, amit az oroszok az általános támadás bevezetőjeként értelmeltek és visszavonultak a Feketeügy déli partjára. A visszavonulókat hat ágyú és a 11. (székely határőr) huszárezred egységei vették üldözőbe, de az időközben beérkezett Podóliai vadászrezred és annak tüzérsége révén az oroszok erőfölénybe kerültek, így a mieink kénytelenek voltak visszavonulni.³⁹⁵ Az ütközet során mindkét fél jelentéktelen veszteségeket szenvedett, de az elesettek között volt Gábor Áron is, akivel dél körül egy orosz ágyúgolyó repeszei végeztek.³⁹⁶

Délután az orosz különítmény a prázsmári erdőben alakított ki védelmi állást, míg a székely csapatok, Kiss Antal új tartalékzászlóalját Uzonnál hagyva, visszatértek az eresztevényi táborba.³⁹⁷

Este egy kozák osztag átkelt a Feketeügyön és felgyújtotta Kököst, amely majdnem teljesen leégett.³⁹⁸

Július 3.

A székely tábor az eresztevényi táborban töltötte a napot, míg négy, az ütközet során megrongálódott ágyút visszaküldtek Kézdivásárhelyre javítani.³⁹⁹

³⁷¹ BARICZ István 1849, 81v.

³⁷² SZABÓ Sámuel 1896, 168.

³⁷³ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 76; DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Artilla 2018, 457–458, №. 760, №. 761.

³⁷⁴ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 76.

³⁷⁵ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 415, 275/I. sz.

³⁷⁶ NAGY János 1849, június 26-i naplóbejegyzés.

³⁷⁷ SZABÓ Sámuel 1896, 168.

³⁷⁸ ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859, 73.

³⁷⁹ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 366.

³⁸⁰ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 77.

³⁸¹ Uo., 78; BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 366.

³⁸² BARICZ István 1849, 81v.

³⁸³ NAGY János 1849, június 28-i naplóbejegyzés.

³⁸⁴ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 77.

³⁸⁵ SZABÓ Sámuel 1896, 169.

³⁸⁶ PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECANER Jenő 2005, 415, 275/I. sz.

³⁸⁷ NAGY János 1849, június 29-i naplóbejegyzés.

³⁸⁸ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 367.

³⁸⁹ DEMETER Lajos 2010, 83–84; BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 367. és a 49. jegyzet.

³⁹⁰ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 78.

³⁹¹ Uo., 79.

³⁹² BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 367.

³⁹³ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 79; BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 367.

³⁹⁴ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 79.

³⁹⁵ BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 368–371.

³⁹⁶ Uo., 371; Gábor Áron halálának körülményeiről: BORDI Zsigmond Lóránd 2014, 215–218.

³⁹⁷ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 79; BORDI Zsigmond Lóránd 2010, 371; BARICZ István 1849, 81r.

³⁹⁸ NAGY János 1849, július 2-i naplóbejegyzés.

³⁹⁹ SZABÓ Sámuel 1896, 172.

Lüders tábornok megkapva az előző napi ütközetről szóló jelentést (melyben Adlerberg szerint egy 8000 főt meghaladó székely haderő szerepelt), megszakitotta a Nagyszeben elleni támadást, előőrseit Persányból visszavonta Vledénybe, míg ő főerőivel átvonult Prázmárra.⁴⁰⁰

Július 4.

A székely főerők Gábor Áron temetése után átvonultak Sepsiszentgyörgyre.⁴⁰¹

Dél körül Kiss Antal Uzonnál állomásozó zászlóalját a 79. zászlóalj egyik, két századból álló osztálya váltotta fel.⁴⁰²

Lüders tábornok Prázmárnál pihentette csapatait és kidolgozott egy általános támadási tervet, melynek célja az orosz felderítés szerint Uzonnál állomásozó székely csapatok megsemmisítése volt.⁴⁰³

Július 5.

Éjfélt után a székely előőrs kiűrtette Uzont és az Epresterőre vonult vissza.⁴⁰⁴

Hajnaltól, három hadoszlopban, négy gyalogezred, egy ulánuszred, hét kozákszotnya és 32 löveg indított támadást a székely csapatok által elhagyott Uzon ellen.⁴⁰⁵ A balszárnyon haladó ulánusok összefutottak a Vilmos-huszárezred egy Uzonba tartó különítményével, amely az oroszok által üldözve Sepsiszentgyörgy felé vonult vissza. Ezzel egyidőben az orosz jobbszárny, miután elfoglalta Uzont, egy 3 kozákszotnyából álló különítményt küldött felderítésre a Feketügy völgyén felfelé. Ezek egészen Szentivánig jutottak, amikor meghallva az Epresterő felől az ágyúszót, a laborfalvi völgyön felfelé Sepsiszentgyörgy irányába fordultak.⁴⁰⁶

Annak ellenére, hogy már távolról észlelték a közeledő ellenséget és riadóztatták a főerőket, a brassói hadosztály főtisztjeinek érthetetlenül felelőtlen magatartása révén⁴⁰⁷ a Sepsiszentgyörgyön táborozó csapatoknak az Epresterőre való kivonulása vonatottan zajlott. A csataterre végül csak a 11. (székely határőr) huszárezred századai, valamint Tuzson János 86. honvédszászlóalja és Kiss Antal új tartalékszázlójára ért ki.

Az ulánusok menetből támadták meg az epresterői előőrsöt, amelynek tüzésége néhány lövés leadása után menekülni próbált, de az oroszok ötből négy ágyújukat elfogták. A huszárok frontális rohamot indítottak az orosz lovasság ellen, de a túlerő visszazorította őket, és menekülőre fogták. A városból kikerülő csapatokat felvonulás közben érte az orosz lovasság támadása, nem volt idejük csatarendet kialakítani, és egy részük a város, más részük Gidófalva felé menekült. Az előőrs gyalogsága, amelyet az első roham során az ulánusok csak megkerültek, ugyancsak menekülni kezdett, de utóbb bekerítették és megadásra kényszerítették őket. Sajnálatos módon, egy lövés megsebesítette az ulánusok egyik altisztjét, mire azok a beérkező kozákok által támogatva, lemészárolták az Olt balpartján rekedt székelyeket. A mieink veszteségei mintegy 600 halottra, tucatsnyi fogolyra és 4 elfogott ágyúra rúgtak, míg az oroszok mintegy 5 halottot és 40 sebesültet vesztek.⁴⁰⁸

Miközben az Epresterőn az előőrs élethalálharcát vívta, a brassói hadosztály főtisztjei végleg elhagyták csapataikat, és elvonultak Csík felé.⁴⁰⁹

A csapatok és a tüzéség maradácai is elvonultak Sepsiszentgyörgyről. A visszavonulás során számos szökés történt, úgyhogy mire Gál Sándor Oltszemen rendezni próbálta seregét, már csak a tüzéség háromnegyede és 1½ zászlóalj maradt bevezethető állapotban.

Estére az oroszok bevonultak Sepsiszentgyörgyre, míg a székely csapatok, Bükszádnál előőrsöt hagyva hátra, Tusnádnál vertek tábort.⁴¹⁰

Július 6.

A tusnádi táborban a főtisztek a fővezérségre alkalmatlannak nyilvánították Gál Sándor ezredest, és Szabó Nándor alezredest válassztották helyébe, majd csapataik maradákaival elvonultak Csík-szeredába, míg Gál alig néhányadmagával Tusnádon maradt.⁴¹¹

Az orosz lovasság felderítést hajtott végre a Tusnádi-szoros felé.⁴¹²

Július 7.

Gál Sándor ezredest megkapta Bem altábornagy július 3-i parancsát, melyben a teljes székely haderő főparancsnokává nevezte ki, majd két rendeletet bocsátott ki, melyekben halálbüntetés terhe mellett 48 órán belül táborába rendelte a szökött katonákat, valamint statáriumot és katonai törvényszékek felállítását rendelte el, és utasította a falvak elöljáróit, hogy a tábor számára élelmet és annak szállítására fogatokat biztosítsanak.⁴¹³

Lüders nem volt megelégedve az Epresterőn lezajlott ütközet eredményével, hiszen ő azt gondolta, hogy egy több mint 8000 fős haderő egy kis részét verte szét, és annak zöme még ép. Hogy a Nagyszeben felé vonulás során hátát biztonságban tudja, Sepsiszentgyörgyön egy gyalogezredest, egy ulánuszredest, 1½ üteget és 2 kozákszotnyát, Szotyorban egy gyalogezredest és Szentivánban egy kozákszotnyát hagyott hátra, és főerővel átvonult Földvárra, ahova visszarendelte a korábban Feketehalomnál maradt hadoszlopot is.⁴¹⁴

Július 8.

Gál Sándor ezredest kiáltványt intézett a székelységhez, melyben kihirdette Bem altábornagy Székelyföldet ostromállapot alá helyező parancsát, valamint a harc folytatására buzdított.⁴¹⁵

Július 9.

Gál Sándor ezredest rendeletben tudatta a háromszéki községekkel főparancsnokká való kinevezését, valamint ismét felszólította a katonaszökevényeket, hogy 48 órán belül csatlakozzanak a táborhoz.⁴¹⁶

Július 10.

Gál Sándor ezredest utasította a kézdívársárhelyi tanácsot, hogy reptsék el az élelmet az orosz rekvirálók elől, a katonaszökevényeket küldjék vissza a táborba, és a lakosságot menekítsék az erdőkre.⁴¹⁷

Bem altábornagy felhívást intézett a székelyekhez, melyben a harc továbbfolytatására buzdított.⁴¹⁸

⁴⁰⁰ ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859, 82; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 80. (július 4-re keltezve).

⁴⁰¹ SZABÓ Sámuel 1896, 172–173.

⁴⁰² BARICZ István 1849, 82v.

⁴⁰³ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 80.

⁴⁰⁴ BARICZ István 1849, 82v.

⁴⁰⁵ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 80–81.

⁴⁰⁶ DEMETER Lajos 2006a, 139.

⁴⁰⁷ Az Epresterőről visszatérő Gál Sándor még a szállásukként szolgáló Bogdán-házban és nem csapataik mellett találta őket (vö. DEMETER Lajos 2006a, 139).

⁴⁰⁸ BARICZ István 1849, 82v; SZABÓ Sámuel 1896, 173;

NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 81.

⁴⁰⁹ DEMETER Lajos 2006a, 126, 139–140.

⁴¹⁰ BARICZ István 1849, 82v; NÉMETH György 2008, 77.

⁴¹¹ SZABÓ Sámuel 1896, 174.

⁴¹² ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859, 87.

⁴¹³ NÉMETH György 2008, 188–189.

⁴¹⁴ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 81.

⁴¹⁵ NÉMETH György 2008, 189–190.

⁴¹⁶ Uo., 190–191.

⁴¹⁷ SÜLI Attila 2015a, 219–220.

⁴¹⁸ DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 468–469, №. 783.

Július 11.

Bem altábornagy elindult Szeretfalváról Székelyföld felé.⁴¹⁹
[A Vledénynél állomásozó orosz előőrs átvonult Sárkányra.⁴²⁰]

Július 12.

A rikai átjárót egy, a Dobay József alezredes parancsnoksága alatt álló különítmény (3 gyalogzászlóalj, valamint egy $\frac{3}{4}$ és egy $\frac{1}{4}$ huszárszázad 6–8 ágyúval) szállta meg.⁴²¹
Erdővidéken újjászervezték a haditörvényt.⁴²²
[Az orosz előőrs legyőzte Móricz József alezredes fogarasi különítményét, és elfoglalta a várost.⁴²³]

Július 13.

A Nyerges-tető alatti táborba érkezett a Bem altábornagy által a különböző erdélyi hadosztályoktól elvont erősítés (3 gyalogzászlóalj, valamint egy $\frac{1}{2}$ és egy $\frac{1}{4}$ huszárszázad).⁴²⁴
Clam-Gallas császári altábornagy Havasalföldről érkező csapatainak előőrs bevonult Brassóba.⁴²⁵
[Az orosz főerők átvonultak Vledénybe.⁴²⁶]

Július 14.

A székelyföldi és a brassói hadosztály maradványaiból két zászlóaljat állítottak fel, parancsnokaiknak a magukat a korábbi harcok során kitüntető tiszteket, Kiss Antal (85. honvédszászlóalj) és Tuzson János (86. honvédszászlóalj) őrnagyokat nevezték ki.⁴²⁷
Clam-Gallas császári altábornagy főerői bevonultak Brassóba.⁴²⁸

Július 15.

A 85. zászlóalj és egy század a 11. (székely határőr) huszárezredből Bükszádnál foglalt állást.⁴²⁹
Von der Nüll ezredes dandára (2 és $\frac{1}{3}$ zászlóalj), a 11. (székely határőr) huszárezred 2 császárpártinak maradt román százada, 1 üteg és $\frac{1}{2}$ röppentyűsüteg) átvette Sepsiszentgyörgy megszállásának feladatát az oroszoktól, akiknek lovassága Kökösbé, gyalogsága Vledénybe távozott.⁴³⁰ Ezzel egyidőben Eisler ezredes dandára (5 zászlóalj, 2 lovasszázad és 1 üteg) Földvárat, Stutterheim ezredes gyalogdandára (5 zászlóalj, 2 lovasszázad és 1 üteg) Szászhermányt, míg Schönberger ezredes lovasdandára (10 század) Botfalut szállta meg.⁴³¹

Július 16.

A bükszádi előőrs, miközben többször is összecsapott a felérítést végző kozákokkal, levonult Mikóújfaluhoz.⁴³²
Bem altábornagy Csíkszeredában haditörvényt élé állította a csapataikat elhagyó főtiszteket.⁴³³

Július 17.

Az előőrs megszállta Bodokot és Zalánt, Sepsiszentgyörgyre kergetve vissza az Olt völgyében járóőröző kozákokat.⁴³⁴
A székely csapatok főerői a Kászonokon keresztül levonultak Kézdivásárhelyre.

Bem altábornagy csapatai után indult Csíkszeredából (éjfélre Szárazpatakig jutott el).⁴³⁵

Július 18.

Az előőrs a Bodoki-hegység erdei útjait használva, Sepsibenyőt útbajtva, levonult az eresztevényi magaslatra.⁴³⁶
A főerők is levonultak az eresztevényi magaslatokra, ahol estére Bem altábornagy is csatlakozott hozzájuk.⁴³⁷

Július 19.

A rikai csapatok egy része (kb. 1000 gyalogos, 2 huszárszázad és 2 ágyú) Szászmagyarósig nyomult előre. A támadás hírére Clam-Gallas altábornagy a Sárkányban állomásozó orosz csapatok segítségét kérte.⁴³⁸

Július 20.

Délben a székely csapatok támadást indítottak Sepsiszentgyörgy felé. A mintegy egy órán át tartó harc után a Von der Nüll-dandár kiűrtette a várost és Illyefalvára vonult vissza. Ezzel egyidőben a néhány ágyú által támogatott lovasság a Feketeügy déli partjára szorította vissza Von Rennenkampff ezredes orosz lovasságát.⁴³⁹

Este Bem altábornagy Ojtoz felé küldte Tuzson János őrnagyot egy 14 gyalogszázadból, 1 és $\frac{3}{4}$ huszárszázadból, $\frac{1}{2}$ utászszázadból és 6 ágyúból álló osztaggal.⁴⁴⁰

Július 21.

Bem altábornagy Illyefalvánál megtámadta a Von der Nüll-dandárt, amely visszavonult a Barcaságba. Bem este elindult Moldva felé.⁴⁴¹

Clam-Gallas altábornagy Földvár környékére vonta össze csapatait.⁴⁴²

Július 22-25.

Bem moldvai hadjárata. Annak ellenére, hogy több győzelmet aratott az Ojtozi-szoros bejárata előtt állomásozó orosz csapatok fölött, mivel kitérített célját (Moldva fellázítása) nem tudta elérni, Tuzson őrnagy osztagát Gorzafalván hátrahagyva, visszatért Erdélybe.⁴⁴³

Július 22.

Az Eisler-dandár támadást indított Árapatak–Előpatak irányából Sepsiszentgyörgy ellen, de a Szemerja-patak völgyében állomásozó székely előőrsek visszaverték, majd Előpatakon túlra szorították vissza.⁴⁴⁴

⁴¹⁹ GYALÓKAY Jenő 1923, 63, 29. jegyzet.

⁴²⁰ GYALÓKAY Jenő 1916, 156, 161.

⁴²¹ GYALÓKAY Jenő 1923, 64, 67.

⁴²² DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila 2018, 470, №. 786.

⁴²³ GYALÓKAY Jenő 1916, 161–163.

⁴²⁴ BARICZ István 1849, 82r.

⁴²⁵ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 82.

⁴²⁶ Uo., 85.

⁴²⁷ BARICZ István 1849, 83v.

⁴²⁸ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 82.

⁴²⁹ BARICZ István 1849, 83v.

⁴³⁰ GYALÓKAY Jenő 1923, 67–68, 71, 72.

⁴³¹ Uo., 68–69, 71, 72.

⁴³² BARICZ István 1849, 83v.

⁴³³ Egy forrás (KÖVÁRI László 1861a, 250.) 2 alezrederől és

14 őrnagyról beszél, míg egy másik (NAGY Sándor 1896, 82.), mely hitelesebbnek tűnik, 2 alezrederől és 2 őrnagyról tesz említést. A kivégzésre végül nem került sor, de az érintettek az elkövetkezőkben már nem töltötték be semmilyen katonai szerepet.

⁴³⁴ BARICZ István 1849, 83v.

⁴³⁵ GYALÓKAY Jenő 1923, 65.

⁴³⁶ BARICZ István 1849, 83r.

⁴³⁷ GYALÓKAY Jenő 1923, 65.

⁴³⁸ Uo., 75.

⁴³⁹ Uo., 77–78; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 98.

⁴⁴⁰ GYALÓKAY Jenő 1918, 245, 247.

⁴⁴¹ GYALÓKAY Jenő 1923, 78, 81.

⁴⁴² Uo., 80.

⁴⁴³ GYALÓKAY Jenő 1918.

⁴⁴⁴ GYALÓKAY Jenő 1923, 82–83.

Két zászlóaljnyi, lándzsával felszerelt nemzetőr érkezett Csíkból Sepsiszentgyörgyre.⁴⁴⁵

Július 23.

Hajnalban Clam-Gallas altábornagy összes csapatával előrenyomult, és délre megszállta Illyefalvát, majd rövid pihenő után továbbindult Sepsiszentgyörgyre. Délután 4 óra körül a császári elővéd visszavonulásra kényszerítette a Szentkirályi-pataknál állomásozó székely előőrsöket. Este 7 óra körül a Szemerja-patak déli partján felsorakozó császári csapatok megtámadták a szemerjai református templom körüli magaslaton, valamint a főúton elhelyezkedő székely csapatokat. A tüzérségi bevezetés után a Van der Nüll-dandár támadást indított Szemerja nyugati végénél, de a székely ellentámadás kiinduló állásaiba vetette vissza a császáriakat, akiket a vereségtől csak a tartalékban álló Sisner-dandár egységeinek beavatkozása mentette meg. Este 9 körül az osztrák tüzérség felgyújtotta a falut, és a füst leple alatt támadó császári gyalogság visszavonulásra kényszerítette a székelyeket. Az osztrákok a siker után megtorpantak és nem üldözték a visszavonulókat. Ezt kihasználva, Gál Sándor ezredes összehozta az est folyamán a Rikából beérkező zászlóaljjal kiegészült csapatait, 11 óra körül ellentámadást indított, amely szétszórta a Stutterheim-dandárt, és végül csak az ismét harcba küldött osztrák tartalék tudta megállítani. Az éjszakai harc után mindkét fél visszavonult: a székelyek Sepsiszentgyörgyre, az osztrákok pedig Illyefalvára.⁴⁴⁶

Az osztrák támadással egy időben az orosz lovasság is támadást indított Sepsiszentgyörgy ellen, de az Olt hídját védő ágyúk és a nemzetőrzászlóaljak fenyegető jelenléte meghátrálásra kényszerítette.⁴⁴⁷

Július 24.

Clam-Gallas altábornagy csapatai visszavonultak Barcaszentpéterre.⁴⁴⁸

Gál Sándor ezredes előőrsöket küldött ki Előpatakra és Sepsiszentkirályra.⁴⁴⁹

Július 25.

A szemerjai ütközet után mindkét fél rendezni próbálta sorait, és figyelte, hogy mit lép a másik.

Július 26.

Bem altábornagy visszatért Sepsiszentgyörgyre, majd miután a 85. zászlóaljat 6 ágyúval Gál Sándor ezredes parancsnoksága alatt a városban hagyta, a csapatok zömével a Rikán keresztül Oklándra távozott.⁴⁵⁰

Július 27.

Gál ezredes csapatai kiürítették Sepsiszentgyörgyöt és Bükszádra vonultak vissza.⁴⁵¹

Július 28.

Az osztrák és orosz csapatok ismét megszállták Sepsiszentgyörgy környékét.

Július 29.

Az Eisler-dandár egységei megszállták Árkost, Gidófalvát és Zoltánt. A Pergen-hadosztály (a Von der Nüll- és Stutenheim-dandár) Kézdivásárhely felé indult.⁴⁵²

Július 30.

Tuzson őrnagy különítménye, a moldvai török hatóságok nyomására, kiürítette Gorzafalvát és visszavonult Székelyföldre.⁴⁵³

A Pergen-hadosztály bevonult Kézdivásárhelyre, az Eisler-dandár Bükszád felé indult.⁴⁵⁴

Július 31.

Az Eisler-dandár megszállta Míkóújfalut, míg előőrsi megtámadták a bükszádi állásokat, de néhány órán keresztül húzódozó harc után visszavonultak.⁴⁵⁵

A Pergen-hadosztály Kászonújfalu felé nyomult előre.⁴⁵⁶

1849. augusztus

Augusztus 1.

A három oldalról megtámadott bükszádi különítmény, ágyúit és poggyszát elveszítve, Nagybacon felé vonult vissza.⁴⁵⁷

A Pergen-hadosztály előőrsi Kászonújfalunál megtámadták és visszavonulásra kényszerítették Tuzson őrnagy különítményét.⁴⁵⁸

A Gyimesi- és Tölgyesi-szorosban állomásozó határvédszászlóaljak feladták állásaikat.⁴⁵⁹ A legénység zöme hazament, míg a tiszték nagy része a megmaradtakkal nyugat felé vonult vissza.

Augusztus 2.

A bükszádi különítmény maradéka (a zöm hazaszökött) a Vargyas-szorost érintve Oláhfaluba vonult.⁴⁶⁰

A többszörös túlerőben levő Pergen-hadosztály⁴⁶¹ a Nyerges-tetőn megtámadta Tuzson őrnagy különítményét, amely a bekerítés elől a Csíki-medencébe vonult vissza.⁴⁶²

Bordi Zsigmond Lóránd – Kovászna Megyei Művelődési Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy, Gábor Áron u. 1., RO–520003; bordi_lorand@yahoo.com

⁴⁴⁵ BARICZ István 1849, 84r.

⁴⁴⁶ GYALÓKAY Jenő 1923, 99–105

⁴⁴⁷ BARICZ István 1849, 84r.

⁴⁴⁸ NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999, 98.

⁴⁴⁹ BARICZ István 1849, 85r.

⁴⁵⁰ Uo., 86v.

⁴⁵¹ BARICZ István 1849, 86v–86r.

⁴⁵² RAMMING VON RIEDKIRCHEN, Wilhelm 1850, 527.

⁴⁵³ GYALÓKAY Jenő 1918, 251.

⁴⁵⁴ RAMMING VON RIEDKIRCHEN, Wilhelm 1850, 527.

⁴⁵⁵ Uo., 527; BARICZ István 1849, 86r.

⁴⁵⁶ Uo., 527.

⁴⁵⁷ BARICZ István 1849, 86r.

⁴⁵⁸ RAMMING VON RIEDKIRCHEN, Wilhelm 1850, 528.

⁴⁵⁹ ENDES Miklós 1938, 301.

⁴⁶⁰ BARICZ István 1849, 86r.

⁴⁶¹ A 19. századi magyar források (*Honvéd*, 1849. augusztus 10., 194. szám; ORBÁN Balázs 1869a, 49) alapján a mai napig elterjedt nézet, hogy a nyerges-tetői ütközetet az orosz csapatok ellen vívták, annak ellenére, hogy a magyarországi intervenciót tárgyaló orosz művek (H. v. N. 1851; ДАРАГАН, МИХАИЛ ИВАНОВИЧ 1859; NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics 1999) nem tudnak arról, hogy 1849. júliusának végén és augusztusának elején csapataik Felsőháromszéken vagy Kászonszékben tartózkodtak volna.

⁴⁶² RAMMING VON RIEDKIRCHEN, Wilhelm 1850, 528–529.

Kézírtos források

- Kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár – Biblioteca Universitară „Lucian Blaga”, Cluj (KEK)
 – Különgyűjtemények – Fond. Colectii Speciale (KGY): *Kiss Antal jegyzetei az 1848–49-es forradalommal kapcsolatosan, 1849* (MS 3186)
 Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SZNM)
 – Könyvtár (K): *Nagy János illyefalvi jegyző 1849. évi naplója* (kézírásos bejegyzések, in: *Magyar Házi-Barát: közhasznú házi s gazdasági naptár 1848ik közönséges évre*, Kassa [1848]; ltsz. 50286)

Irodalom

- ÁRVAY József
 1970 Az első háromszéki nyomda és hírlap, *Aluta*, II/1, 191–216.
- BARICZ ISTVÁN
 1849 *Naplója 1849-ből* (kézirat, Kiss Antalt tüntetve fel szerzőjeként; KEK KGY, MS 3186).
- BORDI Zsigmond Lóránd
 2010 A második kökösí csata, 1849. július 2., *Acta Siculica* 2010, 355–393.
 2014 Gábor Áron utolsó csatája, 1849. július 2., in: HERMANN Róbert – BENKŐ Levente 2014, 192–200.
 2019 Háromszék önvédelmi harcának kronológiája (1848. november 1. – 1849. augusztus 2.), in: *Lesz ágyú! Lesz munició!* (szerk. Váry O. Péter), Sepsiszentgyörgy, 131–184.
- BÖZÖDI György
 1969 Gábor Áron 1849-ben, *Aluta*, I, 143–167.
- CSIKÁNY Tamás
 2015 *Kisháború Háromszéken – 1848. december*, Barót.
- CZETZ János
 1863 *Bem erdélyi hadjárata 1848–1849-ben* (ford. Komáromi Iván), Pest.
- ДАРАГАН, Михаил Иванович
 1859 *Записки о войне в Трансильвании в 1849 году*, Санкт-Петербург.
- DEMETER Lajos
 2006a Fadgyas Bálint honvéd főhadnagy az 1849. július 5-i epresetetői csatáról, in: *Határvidék 2. 1762–1918*, Sepsiszentgyörgy, 117–140.
 2006b 1848–49-es feljegyzések, in: *Határvidék 2. 1762–1918*, Sepsiszentgyörgy, 199–226.
 2006c Háromszék 1848-ban, önvédelmi harca november 12. – 1849. január 5. között, in: *Határvidék 2. 1762–1918*, Sepsiszentgyörgy, 227–243.
 2010 *A nyomtatott szó hatalmával. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc eseményei a korabeli erdélyi magyar sajtóban* (összeáll. és elősz. Demeter Lajos), Sepsiszentgyörgy.
- DEMETER Lajos – PÁL-ANTAL Sándor – SÜLI Attila
 2018 *Háromszék az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- DEMETER László
 2003 Kovachich Horváth Ignác alezredes emlékiratai az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményeiről, in: *Határvidék 1. 1762–1918*, Sepsiszentgyörgy, 7–52.
- DOBERDÓI BREIT József
 1929 *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története I. A téli hadjárat*. Budapest.
 1930a *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története II. A tavaszi hadjárat*. Budapest.
 1930b *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története III. A nyári hadjárat*. Budapest.
- EGYED Ákos
 2008 *Háromszék, 1848–1849* (3., bővített kiadás), Sepsiszentgyörgy.
- ENDES Miklós
 1938 *Csik-, Gyergyó- és Kászsószék története 1918-ig*, Budapest.
- GYALÓKAY Jenő
 1916 A nagyszabeni hadosztály felbomlása. 1849. július 12–20., *Hadtörténelmi Közlemények*, 17/1–2, 150–181.
 1923 A háromszéki hadjárat. 1849. július 16–24., *Hadtörténelmi Közlemények*, 23–24/1, 56–114.
- H. v. N.
 1851 *Bericht über die Kriegs-Operationen der Russischen Truppen gegen die Ungarischen Rebellen im Jahre 1849*. Nach offiziellen Quellen zusammengestellt von H. v. N., Berlin.
- HERMANN Róbert
 1998 *Csányi László kormánybiztosi iratai 1848–1849* (s. a. r. Hermann Róbert), Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
- HERMANN Róbert – BENKŐ Levente
 2014 *Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára* (szerk. Hermann Róbert és Benkő Levente), Tortoma Kiadó, Barót–Sepsiszentgyörgy.
- KOMÁROMI Ferenc
 1849 *Vésznapok a Székelyföldön. Korrajz az 1848-ki forradalomból*, Első füzet, Marosvásárhely.

- KÖVÁRI László
 1861a *Erdély története 1848–49-ben*, Pest.
 1861b *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez*, Kolozsvár.
- NAGY János
 1849 *Nagy János illyefalvi jegyző 1849. évi naplója* (kéziratot bejegyzések; SZNM, K, 50286)
- NAGY Sándor
 1896 *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*, Kolozsvár.
- NÉMETH György
 2008 *Gál Sándor honvédezés 1848–1849-es tevékenysége*, Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda.
- NYEPOKOJCSICKIJ, Artur Adamovics
 1999 *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel* (ford., s. a. r. és bev. Rosonczy Ildikó), Balassi Kiadó, Budapest.
- ORBÁN Balázs
 1869a *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, II, Csíkszék, Pest.
 1869b *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, III, Háromszék, Pest.
 1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, VI, Barcaság, Budapest.
- PÁL-ANTAL Sándor – ZEPECZANER Jenő
 2005 *Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken*, Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely.
- RAMMING VON RIEDKIRCHEN, Wilhelm
 1850 *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849*, Landerer és Hackenast, Pest.
- SÜLI Attila
 2005 A székely határvédelem története, *Hadtörténelmi Közlemények*, 2005/1–2, 121–140.
 2010 A Brassó-vidéki kormánybiztosság története, *Acta Siculica* 2010, 339–353.
 2013a Németh László kormánybiztos irataiból, *Acta Siculica* 2012–2013, 329–344.
 2013b *Kossuth Lajos erdővidéki kapitánya: Borbáth László*, Tortoma Kiadó, Barót.
 2014a Erdély hadipara 1848–1849-ben, in: HERMANN Róbert – BENKŐ Levente 2014, 122–192.
 2014b Források Gábor Áron életének, működésének és kultuszának történetéhez, in: HERMANN Róbert – BENKŐ Levente 2014, 340–405.
 2015 Válogatás Németh László sajtócikkeiből, nyomtatványaiából és kormánybiztosi irataiból, *Acta Siculica* 2015, 249–264.
 2015a Háromszék 1848–1849-es történetének kiadatlan forrásai, *Fons*, XXII/2, 191–221.
 2015b Egy árulás története: Balázs Manó honvédőrnagy életútja, *Aetas*, 30/2, 56–73.
 2015c Az erdélyi hadsereg tüzéségének megszervezése 1848–49-ben, *Hadtörténelmi Közlemények*, 2015/4, 969–998.
 2016a Tuzson János honvédőrnagy cikkei az 1848–49. évi szabadságharcban való működéséről, *Korunk*, 2016/1, 72–79.
 2016b Uzoni Béldi Gergely „jegyzőkönyve” a magyar forradalom erdélyi eseményeiről 1849. január elejéig, *Hadtörténelmi Közlemények*, 2016/2, 532–547.
 2017 *Két háromszéki kormánybiztos a forradalomban és a szabadságharcban. Gál Dániel és Németh László tevékenysége 1848–49-ben*, Budapest.
- SZABÓ Sámuel
 1896 A székely tüzéség első tanítói, in: NAGY Sándor 1896, 161–174.
- SZENTKATOLNAI BAKK Endre
 1895 *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely.
- SZEREMLEI Samu
 1867 *Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről*, I–II, Pest.
- SZÉKELY Gergely
 1893 *Hetvenhárom év itthon*, Brassó.

**Evenimentele războiului de independență maghiar
în perioada 1 noiembrie 1848 – 2 august 1849, implicând Treiscaune**
(Rezumat)

Cronologia prezintă principalele evenimente ale celor 10 luni din timpul războiului de independență maghiar de la 1848-1849, în cursul cărora scaunul secuiesc Treiscaune a încercat să facă față unei intervenții militare efectuate de două mari puteri europene, Imperiul Austriac și Imperiul Rus angajat în război în ajutorul acestuia.

**Háromszék-related Events of the 1848–1849 Hungarian War of Independence
(November 1, 1848 – August 2, 1849)**
(Abstract)

This chronology presents the main events of those ten months from the 1848–1849 Hungarian War of Independence during which the Székely seat Háromszék (Transylvania) tried to combat the Austrian and Russian intervention forces.